

ROBERT J. W. EVANS

Linda White és Gál Polixéna

Egy barátság, 1857–63

A következő levelezés csupán szerény lábjegyzettel járul hozzá az angol–magyar politikai és kulturális kapcsolattörténet kibővítéséhez. Amint majd látjuk, némi fényt vet azokra az összeköttetésekre, amelyeket egyes „bujdosók” brit szimpatizálóikkal ápoltak. Ugyanakkor a Bach-korszakbeli Magyarország egyes vonásait is megmutatja emigrációs szempontból – miközben a hivatalos állásfoglalás az egyéb itt közölt, osztrák iratokból kiviláglik. A levelek szélesebbkörű tevékenységre engednek következtetni, egyes pontokon jelentős olasz dimenzió domborodik majd ki, és mindenekelőtt a nőket állítja előtérbe. De a levelezés legfeltűnőbb sajátága az, hogy magyarul vezeték.

1848 előtt kevés a brit, vagy egyáltalán Magyarországon kívüli, aki valaha is foglalkozott volna a magyar nyelvvel, bár buzgó utazók időnként valamennyit elsajátítottak belőle. A 19. század második negyedében enyhe irodalmi érdeklődés mutatkozott Angliában, bár John Bowring idevonatkozó kérdéseivel időközben már alaposan leszámoltak – kiderült, hogy *Poetry of the Magyars* című műve német nyersfordításokon alapult, és még azokat sem értette meg tökéletesen; George Borrow pedig (a cigány nyelvvel ellentétben) a magyarban valószínűleg csak elemi tudással rendelkezett.² Személyes kapcsolatok már inkább serkentőleg hatottak: John Paget megtanulta a nyelvet, nem annyira figyelemreméltó Magyarországról írott könyve érdekében, hanem amikor feleségül vette Wesselényi Polixénát és Erdélyben telepedett le. A művelt női társadalom még hosszabb ideig elzárkózott a magyar nyelv elől, mint a férfiak; gondoljunk csak Széchenyi Crescencére, aki férje, István kedvéért bajlódott a nyelvvel, vagy a szintén bécsi származású Pulszky Ferencnére, aki kezdetben hasonló nehézségekkel küszködött.³

Eközben az ellentétes irányú áramlat jóval erősebbnek bizonyult. Századokon át a brit szigetekre utazó magyarok, különösen protestáns diákok, úgy terjesztették otthon az angol nyelv tudását, hogy az itteni látogatók Angliából, mint például Robert Townson az 1790-es években és Richard Bright a napoleoni háborúk végén, jól hasznát vehették anyanyelvüknek. 1800 után az erősödő kulturális, gazdasági és politikai érdeklődés elősegítette ezt a nyelvi kötődést: egy sor irodalmi angломán – Péczeli, Pálóczi-Horváth, Bessenyei, Kazinczy, Kölcsey sat. – mellett szerepeltek természettudósok, technikusok, és ipari vállalkozók is, mint például báró Vay Miklós. Közöttük persze kiemelkedett gróf Széchenyi István, aki ösztönzést adott egy sor kiváló honfitársának arra, hogy Angliába utazzanak az 1830-as és a korai 1840-es években. Mások ott-hon maradva ismerkedtek meg az angol-szász világgal, leghíresebben Kossuth, akinek az esetére még visszatérünk.⁴

*

Az 1848–49-es események eredményeként drámaian meggyorsult ez a folyamat. A kiűzöttek hullámokban özönlöttek külföldre, és London vált a legtermészetesebb menedékhelyükké: körülbelül 150–200 magyar emigráns élt ott az elkövetkező pár év alatt, bár valószínűleg csak fele maradt huzamosabb időre.⁵ Ez az összszám szerintnek tűnhet a korabeli német, lengyel vagy olasz emigráció mellett, azonban közöt-

tük voltak a forradalmi vezetőgárda egyes 'korifeusai' (az osztrák rendőrség kifejezésével élve, lásd alább, a 16. szám). Ráadásul hatásuk jelentős volt a brit közéletre. Kossuth első látogatása 1851-ben valódi szenzációt keltett, melynek visszhangja még a kelta perifériákra is kiterjedt. Amerikából való visszatérése után Kossuth továbbra is érezhető befolyást gyakorolt, amely részben Pulszky, Klapka és mások hatékony agitálásának volt köszönhető; még az idegenben való lét elkerülhetetlen súrlódásai és kiábrándulásai is csak részben tudták megbénítani ezt a ténykedést.⁶

Abban, hogy az emigráció ébren tudta tartani a nyilvánosság érdeklődését a magyar kérdés iránt, komoly szerepe volt annak a lelkes és befolyásos támogatásnak, amit brit progresszív körökben élvezett. A liberális tábor fontos személyei helyeselték az ügyet, sőt kormánytagok is jó szemmel nézték. A vezetők között találjuk a whig főnemest, Lord Dudley Stuartot, a jogászt és közigazgatási reformert, Joshua Toulmin Smith-et, a radikális országgyűlési képviselőt, John Roebucköt és John Henry Newman szabadgondolkodású öccsét, Francis Newman-t.⁷ A szélesebb rokonszenvező közönséghez tartozott egy londoni kereskedő, James White és családja. White már korábban is nemzetközi látókörrrel rendelkezett – az 1840-es évek javarészt üzletemberként Kínában töltötte – és ez most egyre jobban megalapozta erősödő politikai meggyőződését: 1857 és 1874 között a Parlamentben szerepelt mint liberális képviselő, aki ráadásul a radikális szárny felé húzott.⁸

James leánya, Linda 15 éves volt 1851-ben: érzékeny, önérzetes és élénk fantáziájú ifjú hölgy, aki a színes és az exotikus iránt vonzódott, ahogy későbbi gyermekregényei tanúsítják.⁹ Az alább közölt kis tanulmányában (10. szám) Linda elevenen leírja, hogyan vált a magyar ügy hívévé 1848–49 hőstetteinek és az emigránsoknak, főként pedig Kossuthnak lebilincselő hatása alatt. Bár (vagy talán éppen mivel) angol nyelvtudásuk mély benyomást tett rá – nem tudjuk, hogy az ötvenes évek elején Linda személyes kapcsolatban állt-e a magyar emigráció valamely tagjával is – Linda eltökélte magát, hogy magyarul tanul. Ezzel az elhatározással nem állt egyedül azokban a körökben, amelyekben a White család megfordult. Lady Langdale, egy kiemelkedő liberális jogász özvegye és egyben egy whig nagybirtokos dinasztia örököse, amellet hogy több emigráns magyart, különösen Mészáros Lázárt, oltalmazott, megtanult annyi a nyelvből, hogy magyaroknak, mint például Degré Lajosnak is, imponálni tudjon; leánya, Jane vagy Janka, aki Teleki Sándorhoz ment férjhez, Byron verseiből ültetett át egyes darabokat magyarra. Lady Stafford, egy skót földesúr leánya, aki a leendő sutherlandi herceg felesége volt, szerelmes lett Széchenyi István fiába, Bélába, és ezért magyar órákat vett, amellet hogy a Blick auf den anonymen Rückblick londoni kiadásában segédkezett.¹⁰

*

Idővel Linda bizonyára folyékonyan megtanult magyarul (bár nagyon is lehetséges, hogy ennek egyetlen írásos bizonyítékát, amely ránk maradt, publikálás céljából retusálták), ám elárulja, hogy tanulása csak akkor vált igazán sikeressé, amikor egy új magyar ismerőse, Gál Polixéna, megjelent a színen. Poli – legyen szabad használunk nevének rövidítését, amelyet ő maga szemmel láthatóan jobban szeretett, mivel levélpapírjára vaknyomással ezt nyomatta – valamikor az 1850-es évek elején érkezett Londonba¹¹, együtt édesanyjával és férjével, Sándorral, egy bátor, de meglehetősen vakmerő katonával, aki később dilettáns diplomata lett, és többszörös törökországi küldetésbe ment Kossuth megbízásából. Gál Sándor és Benkő Poli házassága a legtermészetesebb kapocsnak látszhatott két előkelő székelyföldi család között. 1857-re pedig a viszony láthatóan megromlóban volt: Sándorról ugyan történik említés Poli első levelé-

ben, mint aki éppen komoly idegbetegségből lábalt ki, de a további levelezés hallgat róla. Az év végére kiderül, hogy Poli és édesanyja nélküle térnek vissza Magyarországra. Ez persze inkább oka, mint következménye lehetett az elhidegülésnek. Mindenesetre Gál Sándor, aki külföldön maradt, ettől kezdve súlyosbodó pszichológiai labilitás jeleit mutatta.¹²

Linda és „legjobb barátjánője” elválásának eredménye az itt közzétett levelezés (1–9. szám) – egyéb levelek mellett, amelyek feltehetően nem maradtak fenn. Poli meghitten ír (majdnem kezdettől fogva tegező megszólítással), gyengéden, kötetlenül, gátlások nélkül, önelemzően. Először közös angliai barátokról számol be (1. szám), aztán a hazautazásról és bécsi tapasztalatairól (2. szám). Lefesti családjá és birtoka siralmas állapotát a háromszéki Alcsernátonban és Erdély lesújtó légkörét (3–5. szám). Tanúskodik a neoabszolutista osztrák cenzúra és zsandárság felháborító tevékenységéről – ezekre később visszatérünk. Azután Pestről nyújt kommentárt az emberek reményeiről és csalódásairól, ahogy 1861-ben némi politikai élet kezdett újra kibontakozni Magyarországon (6–7. szám). Elmeséli Teleki László öngyilkosságát ugyanaznap, amikor megtörtént, és gáztettét sejtet. Találkozik brit látogatókkal, akik az 1860-as évek elején felfedező utakra merészkedtek Magyarország felé (8. szám).

Poli levelezésének vezérmotívuma a szenvedés. Feltűnő szerephez jutnak a saját és családtagjai fizikai betegségei, de leveleit mélyebb, bár ezekből is eredő világfájdalom hatja át, amelyet Poli hazája valódi vagy képzelt bajai tápláltak. Mindezt tovább súlyosbítja az is, hogy angol barátai szerinte alig reagálnak gondjaira, sőt alig maradnak kapcsolatban egyáltalán (és hogy ez nemcsak a leveleit lefoglaló rendőrségen múlt, kiderül majd a következőkből). Úgy érezzük talán, hogy Poli vértanúi koronáját kissé illetlen élvezettel hordja, bár valóban sokat kellett kiállnia, beleértve elidegenedett férje karrierjének hajótörését. 1860-ban ugyanis Gál Sándor, miután magát tábornoki rangra előléptette, igyekezett saját segédcsapatot szervezni Garibaldi számára Olaszországban, Kossuthnal nyíltan dacolva. Függelmeisértéért elítélték, és Gál megalázó körülmények között letűnt a színpadról. Néhány évvel később örültekházában halt meg.

*

A történészek eltérő nézeteket vallanak Gál elhalálozásának részleteiről. Ezen nincs mit csodálkoznunk, hiszen a brit közönség úgy tudta, hogy már jóval korábban elhunyt. 1858 május 26-án közölte a londoni Times a haláljelentést, amely így szólt: «az elmúlt március havában, tengeren, hajózás közben Alexandria felé, Gál Sándor ezredes, erdélyi hadosztálytábornok az 1848–49-iki magyar forradalmi honvédségben». Ennek az értesülésnek és további hasonló tanúságoknak a birtokában, Poli igyekezett meggyőzni a hatóságokat özvegyiségéről (11, 14. szám). A nagyszombati tartományi kormányzó azonban kétségbe vonta állítását, és tudakozódások után megállapíthatta, hogy Gál mégsem halt meg, hanem Konstantinápolyban tartózkodott. Kempen báró, az osztrák rendőrség főparancsnoka, perbe akarta fogni Poli csalás miatt, de elállt ettől a tervtől, miután Erdélyből azt jelentették, hogy a vád bizonyíthatatlan; elfogadta azon javaslatukat, hogy egyszerűen tudatni kell Polival férje törökországi tartózkodását (14–15. szám).

Polinak vajon tudomása volt erről egész idő alatt? Saját maga közölte volna az újságjelentést, ahogy azt a hatóságok sejtették, s összepaktált volna Teleki Sándorral és egy angol hajóskapitánnyal, akik a történeteket írásban hitelesítették (11. szám)? Eről éppúgy, mint esetleges indokairól találgatásokra vagyunk utalva. Talán fel akart szabadulni, hogy újra házasodhassék – a Kempennel való levélváltás utal effélére egy női nevelőintézet kapcsán, amelyet Poli állítólag Brassóban akart létesíteni (11, 14. szám).

Talán anyagi hasznot húzhatott volna özvegyi állapotából. Talán – és ez a feltételezés felel meg legjobban Lindával való levelezése alaphangulatának – a trükk része volt valamilyen nagyborszábasú politikai kezdeményezésnek emigráns körökben, amellyel Poli visszatérése szintén összefüggésben állt. Poli azonban attól a perctől kezdve, amikor édesanyjával együtt ismét erdélyi földre lépett, szigorú rendőrségi megfigyelés alá került, és a felügyelet még szorosabb lett Sándor állítólagos halálának a közjátéka után.

Az a szorgalmas, precíz, gyanakvó osztrák bürokrácia, amely ezekben az években szolgásgásban tartotta Magyarországot, irományaiban merőben más képet nyújt Gál Polixéna, a „lázadoszökevény felesége”, viselt dolgairól. Ezekből a dokumentumokból, jellegzetesen mesterkéltséggel és dagályos mondatfordulataikkal, kilenc kerül nyomtatásra az alábbi függelékben (11–19. szám). Ezek helyenként megerősítik és bővítik Poli leveleinek információit, emellett igen szemléletesen világítják meg a magyarországi neoabszolutista világ egyes elemeit. Azt is mutatják, milyen gondosan tájékoztatva voltak Poli ténykedéséről nemcsak Londonban, hanem Bécsben a legmagasabb államigazgatás szintjén.

A két nő egyre kétségbeesettebben tűrte alcsernátoni elzártágát. Miután brassyói iskolaalapítási kérvényüket elutasították (félve „jövőbeli politikai üzelmek és felforgató tendenciák e melegágya”-tól), engedélyt szereztek, hogy Előpatakon üdüljenek, és onnan Sepsiszentgyörgyre mehessenek (11. szám). 1858 decemberében újra folyamodtak a hatóságokhoz azzal a kéréssel, hogy elköltözhessenek egészségesebb, városi környezetbe: ez az okmány (13. szám) Poli legérzelgősebb hangnemében íródott, és erőteljes, de pallérozatlan némcstsége világosan rávall. Nagyszében azzal vágott vissza, hogy Poli alapos orvosi vizsgálatnak vetették alá a helyi Kreisphysicus által (16. szám, vö. 5. szám). Az ő véleménye megerősíti azt, amit ügyis sejtjenénk pácienséről: „arcszíne kissé fakó, testalkata gyenge és törékeny”; reumás fájdalmai és ideges természete van; még arról is értesülünk, hogy légzése hurutzavarásoktól szenved, és petefészekgyulladás az anyaméh kóros érzékenységet idézte elő.

A rendőrjelentések szerint pedig Poli és édesanyja példás életet éltek. Már 1858 szeptemberében a sepsiszentgyörgyi Bezirksvorsteher minden szempontból kifogástalannak minősíti viselkedésüket (12. szám). A következő februárban Erdély kormányzója részletekbe is bocsátkozik: csupán a helyi társadalom előkelő és megbízható elemeivel járnak össze, ahol Poli „művelt és nyájas egyénisége” miatt szívesen látják őket. Meghökkenő, hogy még külföldi kapcsolataikra nézve is jó osztályzattal vizsgáznak: se beérkező, se kimenő leveleket nem fogtak el – rendkívüli körülmény ez, ha Poli saját kommentárját tekintetbe vesszük (3, 5. szám; vö. alább, 44. jegyzet). Lindával – és feltehetően másokkal – való kommunikációs csatornáit nyilvánvalóan nem fedezték fel; de mintha az erdélyi tisztviselők egyébként is hajlandók lennének szemet hunyni e „nagyon lelkes, szokatlanul tehetséges, többnyelven beszélő és fegyelmezett” nő múltja felett, aki, „társalgási finomság”-gal, tartózkodva a magyar propagandától, „gyakran és hosszasan meséli el londoni és párizsi tapasztalatait és érintkezését az angol arisztokrácia tisztelt képviselőivel” (17. szám; vö. 11. szám). A Poli és Benkőné polgári szabadságát érintő korlátozásokat tehát fokozatosan enyhítették. Először elköltözhetek Pestre, ahová 1859 júliusában érkeztek meg és a Váci utcában béreltek lakást; azután, mivel még a hírhedt Polizeidirektor Protmann sem talált bennük semmi kivetnivalót (18. szám), a kormányzó tábornok, Albrecht főherceg, személyes utasítása nyomán felszabadultak minden ellenőrzés alól (19. szám). A mi csalódásunkra talán, de bizonyosan nem az övékére, Gálné Polixéna és Benkőné Borbála eltűnnek a hivatalos nyilvántartásból.

Poli sorsáról 1863 után, amikor megszakadnak Lindához intézett levelei, semmi tudósításunk sincs. Talán e cikk valamely olvasója majd kiegészíti tudásunkat e tekintetben. Ami Lindát illeti, vele épp fordított a helyzet. Polival fennállt barátsága éveiben főként a levelekben elszórt utalásokra vagyunk utalva; későbbi pályája viszont sokkal könnyebben rekonstruálható. Nemcsak azért, mert személyi iratok maradtak fenn; de Linda bizonyos mértékben hírnévre is szert tett.¹³ Ahhoz a kezdeményező és kitarító nőcsapathoz tartozott a viktoriánus korszak derekán, akiknek igazán haladó nézeteik és nemzetközi láthatáruk volt. Gyermekkorától fogva ismerte a nagyvilágot; iskolásévei óta tanult idegen nyelveket, kezdetben szigorú szülői felügyelet alatt.¹⁴ Magyarország felnyitotta a szemét az európai kontinens izgalmas és lelkesítő fiatal nemzeti mozgalmaira. Végeredményben azonban Magyarország csupán epizódnak bizonyult életében; Olaszország lett az ígért földje.

A két nacionalizmus persze egybefonódott. Ismeretes Kossuth és Mazzini kapcsolata Angliában az 1850-es években, Türr, Klapka, és a többiek katonai és diplomáciai törekvései a félszigeten az elkövetkező évtized alatt; maga Kossuth számára az új egyesített olasz állam egyszerre mintát és partnert jelentett majd, amíg állandó menedékhelyül nem szolgált.¹⁵ Poli levelezése tanúskodik arról, hogy ő és Linda Londonban olaszbarát körökben mozogtak. Barátaikhoz tartoztak mindenekelőtt Craufurdék, egy skót földbirtokos család, amely az olasz ügyet szenvedélyesen pártolta. Sophia Craufurd és két leánya, Kate és Nina közel álltak Mazzinihoz és annak angliai helyetteséhez, a finom és tudós Aurelio Saffihoz, aki 1857-ben feleségül vette Ninát.¹⁶ Hasonló jellemű fiatal nő volt továbbá Jessie White, aki ezekben a levelekben csak egyszer és futólag szerepel, de a valóságban Linda egyik kebelbeli barátnője volt (bár nyilvánvalóan nem rokona). Jessie belevetette magát a felszabadító küzdelembe, átmenetileg firenzei börtönbe került, azután körbeutazta az Egyesült Államokat újonnan szerzett férjével, Alberto Marioval, aki szintén a londoni olasz politikai menekültek soraiból került ki.¹⁷

Jessie White Mario és Nina Saffi-Craufurd mindketten rövidesen Olaszországba telepedtek át, ahol a Risorgimento leghíresebb brit asszonyai közé tartoztak. Linda hozzájárulása ehhez a mozgalomhoz sem bizonyult kevésbé jelentősnek, elsősorban nem Mazzinival való barátsága miatt (noha ahhoz sem fér kétség¹⁸), hanem későbbi események folytán. Nem csoda, hogy – Poli kifejezett sajnálkozásának dacára – nem látogatott el Magyarországra 1861 nyarán, hiszen az utána következő novemberben, pontosan tíz évvel azután, hogy Kossuth angliai látogatása érdeklődését a magyarok és kultúrájuk felé irányította, Linda lezárta életének ezt a fejezetét azzal, hogy egy londoni olasz kereskedőhöz ment férjhez, akinek a vezetékneve különös módon Mazini [sic!] volt.¹⁹ Leányuk, Costanza születése 1863 elején Poli utolsó itt közölt levelében (9. szám) kerül említésre. Utána nemsokára a család Olaszországba költözött. Öt évvel később Vincenzo Mazini hirtelen meghalt üzleti úton Londonban; az 1870-es évek folyamán azonban Linda újra olasszal kötött házasságot, ez alkalommal Pasquale Villarival, aki egykori forradalmárból az egész Risorgimento-korszak talán legolvasottabb történészévé és fontos politikussá vált.²⁰ Linda amellet, hogy hitvese műveit angolra fordította és fiát, Luigit, szintén a történész pályára nevelte, maga is mint író kivirágzott, főleg gyermekregények szerzőjeként, mialatt Firenzében nyílt házat vitt egy sor híres angolszász látogató számára, Gladstone-tól Henry Jamesig.²¹

★

A rövid, de mélyreható személyi összeköttetésen kívül, milyen jelentőséget tulajdoníthatunk Gál Polixéna és Linda White barátságának, amennyire azt fel tudjuk térképezni a töredékes fennmaradó források alapján? Talán emblematisz módon egy-

más mellé helyeznek kétféle liberális tapasztalatot a 19. század közepén, speciális női összefüggésben. A magyar nő immáron átélte egy felszabadító mozgalom izgalmait: érződik soraiból, hogy eszményei már meglehetősen hidegen hagyják őt, és hogy Poli távlatokban csendesebb életforma után vágyik. Az angol nő viszont még sóvárog ilyen élmény után: számára Magyarország stádiumot jelentett a felfedező úton, de idővel másutt találta meg a boldogulást.

Milyen nyomokat hagyott kölcsönhatásuk? Poli esetében nincs módunkban még találgatni sem. Lindáról többet mondhatunk, bár hagyatékát utódjai (elsősorban esetleg Linda maga), akik főleg irodalmi kapcsolatai iránt érdeklődtek – és ezek bőven voltak, elsősorban viktoriánus regényíróknál és költőknél – részben kiselejtették. A forrásanyag azt sejteti, hogy Linda sokáig kiszűrte Magyarországot tapasztalatvilágából. Úgy látszik, még az öregedő Kossuth viszonylagos közelsége Észak-Olaszországban sem serkentette őt arra, hogy az ifjúkori bálvány személye vagy nemzete iránt rendszeresen érdeklődjék. Néhány adat azonban rendelkezésünkre áll, amelyek valamiféle elkötelezettséget sugallnak. 1877-ben Pasqualét megválasztották a Magyar Tudományos Akadémiába kültagjának, bár a jelek szerint ezt kizárólag tudományos érdemeinek köszönhette.²² Fontosabb bizonyíték az, hogy 1884-ben Linda Villari lefordított egy Jókai művet, sorrendben csak a harmadikat, amely angol nyelven megjelent.²³ *Life in a Cave* („A Hargita”, az *Erdélyi képek*ből), egy „fanciful story”, amely „to the best of my knowledge ... now appears for the first time in foreign dress” – gyermekmese; lehet-e véletlen, hogy Székelyföldön játszódik, nem túl messze Poli Alcsernátonától, méghozzá idegen (tatár) elnyomás idejében? Ezenkívül iratai tartalmazznak még két Magyarországról érkezett levelet. 1891-ben a regényírónő Wohl Janka, aki elhunyt nővérének, Stefániának egy kötetét küldte el, levelében feltételezi, hogy Linda mindig jól tájékozott a magyar haza és nyelv ügyében.²⁴ 1899-ből beszédesebb darabot találunk a hagyatékban: szerzője Pulszky Ferenc ifjabb leánya, egy másik Polyxéna, szintén tüzes, de gyengélkedő nő, aki szintén rendelkezett bizonyos tapasztalatokkal az emigrációs létről. A levél első pillantásra valamilyen újabbkeletű művészeti kapcsolatra vall a Villari családdal; de mögötte halványabb régi összeköttetést sejtethetünk: visszaidézhetette azokat a távoli időket Londonban, amikor Pulszky Polyxéna született 1857-ben – épp abban az évben, amikor Poli levelezése megindul. Jól szolgálhat a jelen szövegkiadás-hoz utóirat gyanánt.²⁵

Bodleian Library, Oxford, MS Hung.d 2

1/ (fos.1–2)

31^{dik} Majus [1857]

Kedves jó Lindám!

Ma reggel kaptam meg a' Kegyed kedves levélkéjét – a' mely nagy örömet okozott, miután el monda' nekem hogy mit fog hetfőn kedden és szerdán tenni, már most tudom magamnak el képzelni hogy a' kedves Linda midőn fog öltözni hová fog menni s.a.t. –

Saffit²⁶ pénteken láttam ő itt volt nálam és mondotta hogy Kegyedett látni fogja. –

Istenem – de szerettem volna Oxfordba menni jövő szerdán, de félek hogy tudom tehetni, mert az út nagyon sokba kerülend, és azt tudja édes Lindám hogy az ily sorsúak mint mi vagyunk igen bajos azt tenni, a' mit óhajunk. – –

Képzeld, – menyire meg voltam lepetve múlt hétfőn, egész váratlanul csak

egyszer Lady Langdale és leánya²⁷ jött hozzám; nekik igen szorgosan átt kellett jönni ide, de már el is mentek.

Igen fájdalommal irhatom kedves Lindámnak, hogy férjem²⁸ nagyon *veszedelmes beteg* volt ideg-lázzba szenvedett, de most hála az ISTENNEK jobban van – bár igen gyenge még, hidje el ön hogy olly bús vagyok hogy szólni is alig van kedvem. –

reméllem mielőtt el megyek Londonból Kegyedett látni fogom – most csak e' hó vége *felé* megyek Eywoodba²⁹ csak.

Hogy van Batty³⁰ kisasszony – Kérem üdvözetemet neki nevembe mondani.

Most végzem soraimat mert igazán olly le vert és bús vagyok hogy eszméim csak zavartak és majd nem érthetlenség! de tudom a' jó Linda meg érti az *én* lelki bánatomat?! és meg botsájt nekem hogy röviden irtam mert azt tudja hogy mindig szeretem önt

és őszinte barátnéja vagyok

Poli

Biri Mama³¹ csokoltattja édes Lindát és reméli rövid időn meg látandja!!

2/ (fos.3–4)

Pest 22^{dik} December 857

Kedves édes Szeretett Lindám

Innen hazámból írok hozzád!!! Oh ha betűimben bele tudnám lehelni minden gondolataimat és érzéseimet hogy azt te kedvessem szint úgy éreznéd mint én – – – de minnek is írnam én le neked, hisz esmered barátnédnak szellemét és minden gondolataimat ...!! Őszve szorúlva tehát, egy kis pontba szoritom minden érzéseimmet, és lesz világom (t.i. dobogó szívembe) és itt könnyeimmel élesztem *azon* érzéseket melyet a' szájnak nem szabad kimondani – és épen ezért – a kebel forrobban érez!!!

Nó de tegyük félre e' szomorító kinzó eszméket, beszéljünk másról útunkról.

Meg vallo nekem oly fájdalommal hagytam el Londont, mint midőn előszer hagytam el honnomat, hisz az édes Anglia már *második hazám* leve, és lelkem úgy meg szokta ott, hogy sebem szívemen nagyon mély. Parisba két nap mulattunk, és onnan folytonossan Bécsig jöttünk, de utunk oly fáradságos volt hogy Bécsbe mind ketten betegek voltunk, és ide nagy náthával és köhögéssel érkezünk meg; – itt Pesten az államásnál várt Toth, és ő saját házához hozott, s most itt a' magyar vendég szeretetett élvezük, te lelkem esmered Tothnét, ő igen kedves és egy nagy fia van, t.i. *az én kezeszt fiam*.³²

Igen szívesen kérdezett tégedett, és örvendene ha midőn Pestre jössz ötett meg látogatnád.

Ma el mentünk járkálni és a' Duna soron voltunk, emlegettelek tégedett is ott, 's mondtam hogy ha ide jössz, az *Angol Királynő*hez száljatok mert ezen vendéglő leg jobb, és szép helyt van.

Az estve színházba voltunk, és Marthát játszá³³, örvendett lelkem mert mind Magyar artczokat láttam, mindenféle Magyar hangot hallottam, és majd nem bámultam vagy újságnak vettem ezen hangot, mint álom úgy tetszet mind ez ...! – – – ! – – –

Ma látogatóink voltak, és mi is el mentünk G: Vasékhoz³⁴ de ők Erdélybe mentek, sajnálom hogy nem láttam őket.

Az Ünnepeket itt töltjük és oztán reményilem isten segedelmével útnak indulunk Csernátónba onnan írok neked kedvessem, reményilem jobban leszek addig mert

most roszul vagyok fáradt és zavart, másfelől a' kis gyerekek játsznak lármáznak körültem ezért alig is tudok írni;

Sajnálom hogy nem hoztam Londonból sok Szőnyeget és eféle dolgokat mert itt drága, és nem is vizsgálták meg ládáinkat a' határ-szélnél, útlevelünket egyszer kérték csak, és semmi bajoskodás nem volt.

Oh édes édes jó kis Lindám de forró szeretettel gondolkodok reád és kedves jó Anyádra 's úgy az egész kedves Családodra.

Mind mind szívemhez szoritva és öelve Csokollak, és kérlek ne feledjetez minket – a' kik öröke szeretnek titeket – őszinte változhatlan húbarátnéd Polikád

Kérlek üdvözzöld Craufurdékát³⁵ Miss Betty-t, 's mindenkit a' kik nem felednek minket.–

ezer meg ezer csokott küld

Biri Mama
Tothné is üdvözzöl

3/ (fos.5–6)

All-Csernáton³⁶ 16/1 1858

Kedves édes szívem Lindám!

Az ég idáig vezérelt sok bajok és betegségek közt valahára meg érkeztünk; képzeld a' Gyors Kocsin fel is dőlünk szegény Mama fejét – én karomat ütöttem meg nagyon, Brassoba feküdtem 4-napig, most is gyengén érzem magamat.

Meg vallom édes Lindám hogy öröm helyet *búra* és bánatra jöttem haza, – hisz nintsen miért mondjam neked, mert jól tudod szívem, mi volt gondolatom és érzésem – nem változtam sőt erősebb hitem mint valaha, mindenfelől gyász-szin és hang környez! – !! oh Lindám szívem meg reped – – – midőn haza jöttem szegény Atyámat³⁷ beteg és *Nagyon* meg vénülve találtam, alig esmertem reá, istenem mind meg van minden változva, Nagy házunkba *csak* három szoba lakható – a' többi ruina lett! – össze omolva a' falak le dőlve, kertek le omolva, bútorok nintsenek, szóval minden el púsztulva! – 9 évvel ezelőtt össze rombolták, és Apám fivérem³⁸ fogságba lévén minden tönkre ment; most igazán – az egykori Vigságnak helye Csernáton, úgy nézz ki mint egy *rom*! – ezen ókból látod lelkem el fogjuk hagyni tavaszal e' helyet, és Városra megyünk minden esetre lakni, mert lehetlen volna itt maradni tovább; sok adot kell fizetni, katonákat kell tartani, ez – pedig – nekem – kin – gyötirelem. – – –

Képzeld épen Papa most kap rendeletet hogy Anyám és én, – a' hatoságnál *je-lentsük* magunkat de rögtön! – én erre keményen feleltem: «igen is midőn egészségem engedi a' menetett – » külömben ha tetszik jöjjenek ide én nem hoztam semmit, 's nintsen mit kérdezenek töllem; [két sor áthúzva], mérges leheletem meg ártana a' ki engem érintene vagy illetne.

Oh kedvessem, hiddel keblem olyan mint egy zajos hullámos tenger, 's lelkemben ég a' pokol tüze, – 's e' két elem viv dulakodik mint két fel bősziült állat, – nints semmi örömem, mert életem kin – nyomoruságos lesz.

Papát mindenből ki rabolták alig hagytak neki miből élni. – /My dearest child! – pray be careful in your expressions, – because all my letters will be opened & read first at a certain office./

[Másfél sor áthúzva]

Most isten áldjon! Kedvessem, Csokolom jó Anyádat, testvéreidet, Papát.³⁹ – Craufurdékat, Csernatonyt⁴⁰, Löwingtont,⁴¹ 's mindenkit üdvözlök.

téged pedig lelkem szívemhez szorítva forron öllelek csokollak, szeresd bánatos barátnédát úgy mint ő tégedet.

örökre szerető hú Mama csokoltatt 1000000./

Polikád

levelemből sokat ki húztam mert ma meg lőn a' *jelentés*, és kivan mondvá: *«hogy nem szabad hírnélkül se írni, se levelet cserélni, engedelem nélkül még a' más falúba se menni! hanem ha visitett látogatást teendek, tudatni előbb hová és miért akarok menni?»*

How nice!! – is it not?? –

Bécsbe küldöm ezen leveletem, 's ott teszik postára

4/ (fos.7–8)
via Pest
(így ird lelkem a' czimet)

All-Csernáton 25 Martz '858
(Kézdí: Vásárhely)
Transilvanie

Szeretett lelkem jó Lindám! – Tegnap kaptam meg szíves és előttem igen kedves soraidat, meg esmerém irásodat rögtön! és fel téptem tüzesen a' borítottékat mert lassú felbontásra nem volt türelmem; 's meg ütődve látám hogy te nem kaptál egy levelet is tőlem, – pedig én innen *kétszer* irtam neked, a' jó Löwingernek és Tony-nak⁴² egyszerre küldém el, kérdezd meg tőlök ha kapták-e vagy nem? – ? – ez igen fúrta!! és komolyabb a' nevetségénél ...

Külömben mit mondok Biri Mamád és növéréd /«internálva»/ vannak, t.i. nem szabad engedelem nélkül a' szomszéd falú vagy városba menni, 's ekkor is egy hét múlva kapnak engedelmet, vagy éppen semmit sem! – Minden lépteit tudják, bár ki látogassa meg aztott is jegyzékre veszik – mindent tudnak, csak álmait nem! ez is baj! mert hát ha még az ártatlan álom is lángot kohol a' szívekbe; – ők azért hogy ne legyen senki háborítva visza vonultan élnek, és ritkán mennek ki,

Mit mondjak magamról? hm! – ha – látnál édessem talán könnyeznél sorson, levert kedélyem, bút hordok keblembé és nints soha kedvem – annál is inkább mivel az Atyám már 6-hét óta folytonas *beteg* és az öregsége is nehezíti ennek súlyát, szegény öreg türelmetlen, elégtelen mert az Orvossak se tudják mi a' betegsége – ezért is képzelheted szívem milyen az én állásom! – azt hiszem városra megyünk lakni e' nyáron vagy még elébb is talán, még azt remélhetni ha az Orvos közelebb lesz az Öreg is jobban orvoslodik, de itt a' falun bajos, 's ha a' Doctor kell és érte küldünk, *nem* szabad tennem a' míg be nem jelentem, /mert az élet nem az emberé, hanem mások rendelkeznek e' fölött is!!!/ «it is glorious! is it not» – ? – ? –

Cser: Tony irt és igen mulatságoson el mondot mindent, de szerettem volna én is a' ti Mulatságotokan jelen lenni, – de – hiába én oly messzi vagyok, noha lelkileg igen közel állok hozzátok.

A' legnagyobb újság az hogy a' *hó* most kezdett el olvadni, borzaszto vadte-lünk volt; sok *bálok* voltak, estvélyi társalgások, a' hová meg voltam hiva; *de nem mentem el!!* – – – nintsen kedvem, igen sok kelemetlen artzokat láttam volna, és eztett ki kerültem – –

/... Katinak irtam, voljon, kapta-e? – Ninanak⁴³ és Mrs: Craufurdnak; –/de nem egy postán./

Igen valószínű hogy jövő levelem a' Városi lakásunkról lesz írva, bár még nem tudom bizonyosan, küld leveledet a' régi cím alatt, – Most végezni kell soraimat. –

az ég Űra áldjon meg téged Szülőidet üdvözlöm 's testvéreidet, Anyám csokol úgy én is forron Millionszor!!!

örökre őszinte hű és változhatlan barátnéd

Polikád

5/ (fos.9–10)

Sepsi Szt. György II/2 1859

Kedves szeretett jó Lindám!

Bámulsz, és kérdezed hogy miért nem irtam? Okát meg fejteni hallgatásomnak nagyon könnyű – lenne, és még is baljos!! – Igen; kedvessem én irtam de nem vitték el, a' levelet vissza küldötték s.a.t.⁴⁴ ... Nagyon nevetségesnek találtam, midőn az Űj évi *Üdvözetemet* melyet neked irtam volt, csak egyszer valami úton nekem vissza jött! ha ha ha. Neves lelkem te is mert meg érdemli. – . hiába, ilyen a' mostani rendszer. –

Bámúlam hogy Decembri levélkémet nem kaptad?? ez meg foghatlan; – talán bizony valahol szivart gyújtott valaki az érdektelen – és barátságos levéllel. – Oh istenem miért nem tudok én egy pertzig körödbe lenni, *elmondani mindent mi történt velem*; Mert meg vallo – nő soha nem szenvedett oly sokat, mint én és Mama; még mindig fel ügyelet alatt vagyunk! – és *nem* szabad menni sehová. – Külömben én fejemt Magasra emelem, mert hisz én azt értem meg, a' mit senki más! – 's tehát ne legyenek büszke? – hm: bizony én, *az* vagyok.

Itt a' Farsang! de nagyon csendes – semmi mulatság nem volt még eddig; Most a héten lesz itten *Ball*, a' Várossiak rendezzik; Mi is meg vagyunk hívva – **de én nem Megyek**. Sokan lesznek bár – de én éppen *ezért* nem jelenek meg; nekem a' báll nem mulatság. – Nevem napjára elvagyunk ígérkezve, ott mind olyanok lesznek a' kiket szeretek, és jó barátnéim Körébe fesztelen érzendem magamat. bár csak te is itt lehetnél lelkem mennyire örvendénk! – baljossan hiszem hogy a jövő Név napomat itt töltöm, nem, – mert én itt nem maradok, bár hogyan is innen el kell nekem menni; itt meg utáltam az emberiséget. – –

A' sok méltatlan bánás mod miatt, igazán beteg vagyok édes Lindám; ez évben még egy nap sem voltam jól – mindig szenvedőleg éreztem magamat. – 6 nappal előbb /: fancy, I got an order – to be at home, & be prepared – for receiving a doctor, who – is to *examine my health*, whethere I am *really* suffering? or it is a *deceiving*?⁴⁵ my illness – was taken by the Government, as a pretext of some ... being able to move about: etc :/ – This is unheard off!! – what else will come??

Képzelné tudam a' te örömedett, midőn be mentek Londonba mily jól töltöd idődet! jó-rendén tudom, holl van azon ház melyet vett Atyád, igen szép hely – és egészséges; bár adná az Ég Űra hogy én tégedet ott ölelhetnék, – 's ki tudja? – –

Brassoba kerestettem Magy: könyveket – akartam neked küldeni, de nintsen egy is, – mind Német; hanem majd Pestről küldeni fog Polika – midőn óda menend! – – Talán nem leszek örökös rab?! – !!? – 's akkor el innen el! –

Testvérem és Sogornóm⁴⁶ ide fognak jönni lakni; Szegény Sogornőmnnek nagy bánatja most – édes Atyát el veszette, pár héttel ez előtt halt meg, – Béke porainak!! –

Épen midőn e' sorokat írom – érkezett meg Nagy Néném, 's ezért félre kellett tennem e' sorokat; pedig alig várom hogy egyszer bár mit is – de tudj rollam; neked eszed van lelkem átt fogod látni hogy miért oly igen független és silány /poor:/ e' levél, – reménylem a' postán bizonyosan meg fogod kapni!?

Hát hogy vannak Nína, Kati, 's mind C-dék, és a' kis fiú?⁴⁷ – Még *soha* nekem nem irt egy sem; én hiszem hogy igen el vannak foglalva 's ezért nem irnak, én is el vagyok nagyon foglalva nem irhatok, – különben csokolam egyyen egyyen őket, –

Tonyt sokszor emlegessük rokonaival; Löwingert meg **verem** – mert nem irt rég óta, de azért tudom nem feledett el! – Üdvözzöld nevemben Őket, – valamint szeretett jó Mamádat, Papát, Nővéred, és L. Kisasszonyt, kiket igen sokszor látogat meg gondolatom! – és téged egyetlen főrron szeretett barátném, szívemre szorítva mondom azt – a' mit mindég éreztem hogy vagyok örökre feledhetlen nővéred és hű barát-nő

Polikád

U.I. Mit csinál Miss Betty – voltál-e nála most? a' Virágot látod-e oly[k]or vagy nem? tölle sem kaptam levelet.

Biri Mama csokoltatt szivéből. Jó éjt!!!

6/ (fos.11–12)

Pest. Kalap Utcza 3 szám
8/5 [1861]

Kedves édes Lindám!
Szeretett barátném. –

Nem tudam kezedhez kaptad-e két leveletem? – irtam sokat és sokrol irtam néked édessem, de talán eltévedt mert még eddig semmi választ nem kaptam tőled; pedig hiszem hogy érdekelt minden tárgy – mert nem egyesekről hanem tömegekről ... irtam. – – –

Ugy szintén föl kértelek, hogy ha nem únnád irnál valamit a «lap-számára» – mert ez egy kimondhatlan *bámúlatott*, és *felsőbbi érdemet nyert a' Magyar Olvasok által; tisztelve emlittik nevedet és fáradtságodatt méltányolják!* – Gondolam a «lapot» kapod nem de? – Mert ezt a Szerzőné-Emilia, küldi rendessen számodra.⁴⁸

[Két és fél sor áthúzva]

E' pertzbe lepet meg egy borzasztó **hir** – a' mely meg rázó, – mert ezt az ármány tette! legyen fején az **átok!!!** Képzeld lelkem, ma reggel Gróf Teleki Lászlót halva meg-löve találták Szobájába,⁴⁹ – ínasát rögtön el is fogták, de még semmit nem tudni hogyan történt – ? – Valószínűleg a' legény meg lön **vesztegetve**, vagy ő – vagy mást valakit be engedett a' Grófhhoz a' ki e' borzasztó tényt meg tette! ... 8 órakor történt a lövés reggel. 'S pedig épen mára volt hírdetve a' nagyszerü-gyűlés melyben az Ország Nagyai döntő-határozatot hoztak volna az ügyre nézve. – a' követek mind össze gyűlve várták a' Muzeum előtt hogy mind jöjjenek oda, és úgy be a' terembe; – ekkor rémület hangján elterjedt e' gyász halálos hír. –

Továbbá mit mondjak az általános dolgokról ... minden a' leg nagyobb feszült-ségbe létezik, semmi – adva – **minden elvéve!** – ez a' Nemzet vagyona. – – –

Hogyan van édessem – és holl múlatod magadatt? [egy sor áthúzva] – mondj el nékem mindent édessem, mert híddel – téged én örömmel értelek, veled érzek, – szóval az én keblem egy-mély-titok-telyes-csenges-sir-mely-hallgat-és-őriz! – – – – !

Biri Mama most jobban van, és kimegy kevesset, de igen elváltozott majd nem esmerhetlen lett szegény – hogy is ne – 4-havi betegség után, ‘s mennyit szenvedett; Oh édes szeretett jó Lindám milyen sokkal látogatott meg minket az Isten, – – de nem panaszkodom mert vannak mások is kik szintén sokat szenvednek e’ földön. –

Én most pitzikét jobban vagyok, nem fekszem Ágyba, – noha mindég gyenge, ez – azt hiszem meg is marad nékem, – – – mert holl a’ bánat tanyázik ott nints többé virulás, – így hát mulik egy nap a’ másik után.

Hogy vannak Kati, Nina, és Szülői – ? – és a’ te jó Anyád Atyád hogyan vannak kérlek mond szíves üdvözlöteinket mindegyiknek meg –

Téged forro szívemre öllelek, milliomszor csokol, leg szeretőbb hű barátnéd

Polikád

Biri Mama csokoltatt.

Kérlek írj nékem mielőbb

7/ (fos.13–14)

Pest. Kalap Utcza
12/7 1861

Kedves édes jó Lindám!

Okod lehetne reám meg neheztelni, – ha t.i. te nem volnál oly kedves és jó – meg botsájtani legőszintébb barátnédnak; hallgatásomnak oka az lőn hogy én több hetekig szenvedtem a’ *hideg lázba* «fever» a’ mely kimondhatlan el gyengített volt, – következőleg nem volt erőm tehetségem, kedélyem leverve – és mitsem birtam tenni, pedig sokszor gondoltam szeretett jó Lindámra – és óhajték vala neki írni. de nem tehettem! Artz-Képeid lehetnének bizonyosságaim mily gyakran beszéltem rollad, de – hiába hiányzott az erő. –

Úgy hiszem a’ képek – a’ mennyire én emlékszem, hasonlítanak hozzád; az egyik melázó ... ‘s gondolkodó; – a’ másik, mintha *kérdést tennél* ‘s mondanád: Mi lesz hát Magyarhon sorsa?!!?: –

Sok igen sok lélek van mind kettőbe, én láttalak formádba – ‘s ezért jónak találok, meg lehet – a’ ki csak mindég kedélyesen és jókedvedben látott nem hágy bírálát nélkül, – de én – oh Lindám de sok eszmét olvasok le homlokad és artzodról. –

Csúdálom hogy nem kaptad meg a’ lapokat a’ «Család-Kört» mert, hisz a’ szerkeztőné mindég el küldé néked, – bizonyossan valami zavar történt evvel is, valamint – az én leveleimmel szokott kevés kivétellel; ha hogy találkozom a’ szerzőnével meg fogom említeni neki.

Képzelheted mennyire feszült állapotba van most mindenki, az ügy folyama – és végezete, miatt ...Istenem bár csak lenne valami türehető jó – de én tartok tőlle hogy, csalódás ér minket – az az rossz; mert csalodni az szokot, ki hínni tud, – én most sem reménylek de annál kevésbé fogok hínni! – mert már okulhatunk a’ múltakból, ‘s balgaság hínni tudni annak, – ki mindég zsarolva sanyargatott.⁵⁰ – – –

Biri Mama most jobban van hála egnek, hanem én érzem magamat gyengén, –
/: bár csak már vége is lenne e’ kedvetlen, unt életnek:/ főleg most a’ láz után. –

És te édessem hogyan töltöd idődet, mit... tész? holl vagy, *kivel* leg többet az
az lelkedbe él egy *valaki* nem de?!? – –

Szegény Ninának szeretném gyermekeit látni úgy ötett is és Katit Mrs Crau-
furd-al kiket üdvözlök

Jó Anyádat Papát testvéreidett köszöntöm

téged forron forron csokollak, szeretettel öllelek

‘s maradok örökre hűbarátnéd

Polikád

Mamám csokoltatt

8/ (fos.15–16)

Pest. Kalap Utcza 3 szám

Iső October

Szeretett jó Lindám!

Kétszer írtam neked kedvessem, ‘s egyik levelémre sem kaptam választ; – mi-
ért nem írt az én jó Lindám? elfeledte a’ kis Polikát – ki oly forron emlékszik reád, és
ohajtásom legfőbbike téged valaha meg láthatni! – azt hittem és reménylettem volt
hogy, te is e’ nyáron mint több Angol társaid erre fogsz utazni és honnunkat meg lá-
togatod, hanem elmúlt a’ nyár és Linda még sem mutatta magát.

Holl vagy most édessem – és mit tész, mennyire szeretném tudni, látni hallani
rollad – mert hisz oly rég már hogy halgatsz! – lám én írok bár kezem a’ tollat alig bir-
ja tartani mert karom igen sokáig fáj; – Gyengélkedvén az Orvos azt rendelte hogy
mennyek Karlsbad-ba fürdőbe, de természetesen ez nekem igen *költséges* és távol lett
vólna így hát átt mentem Budára ott a’ *Meleg-forrás-víz*et ittam egy hóig, sokat is
használt nekem, de azért nem állított helyre tökéletesen csak tűrhetővé tette fájdalma-
imat. –

Budán létemkor meg esmerkedtem *Mr: Caps*, ki Oxfordba lakik «at the Uni-
versity»⁵¹ – és ki esmeri Miss Betty, mondá hogy férjhez ment; sok szerentsét kívánok
neki. – Továbbá esmerete jól Saffit is, de Ninát nem, csak úgy látta néha.

Kérdem ha esmeri-e Miss Linda W: – felelé; which one of the two? – who was
in Italy, or the Lady who speeks – so well hungarien ... I am sorry to say, I never had
the oportunity to be in their society, – but I heard very often mention the Names.»⁵²

Megint, egy Captain Rickits nejével szintén a’ fürdőn volt; később pár napra
jött ide Mr: Herbert kit jól esmertem midőn Londonba voltam, – a’ *Mrs: Napier fivé-
re*, – nem esmered őtet? Két évvel előbb más Neve volt, *Mr: Alcock*.⁵³

Jól eset szívemnek újból Angolokat látni, és velek beszélni; majdnem ott Angol
honba hívém lenni magamat, úgy Annyira vissza varázsolták emlékembe a’ múltatt.

Ujdonságot mit írjak ... a’ lapokból láthatsz mindent, csak még azt ragasztom
hozzá: – bár sanyargatva és keseredve mindenki ... ‘s épen ez által nő meg valahára az
édes remény sikere! – semmi csüggedés nem lankaszt.⁵⁴

Kérlek írj édessem ha teheted; A’ jövő tavaszon a’ – Múkiállítás alkalmával, so-
kan mennek innen Londonba⁵⁵ – ‘s ha terhedre nem leend és meg engeded, esmerős-
seimnek lakásodat meg mondam – hogy látogassanak meg téged lelkem.

Isten veled! édes lelkem Angyali barátném kit szívemre ölelve csokolok Milli-
omszor.

leg hívebb barátnéd

Polikád

Üdvözlöm kedves jó Anyádat, Papát; – Miss Letrilt [?] Miss Evelint. – Craufur-
dékat – szóval kik még nem feledtek engem.

P

Biri Mama csokolja szeretett Lindáját.

9/ (fo.17)

[Borítón]

A'

Madame Linda Mazini née de *White*

53 Brompton Crescent.

Brompton

a/

Londres.

Pest – Zöldfa Utcza 28 szám

21/2 1863

Szeretett jó Lindám! – Azt hiszem – és reménylem hogy eddig már tull vagy
aggodalmadon, t.i. *meg lett a' kis baba?*¹⁵⁶ a' mitől te lelkem úgy vettem észre féltél, –
de hisz isten jó! és nem hágy el téged. –

Kérlek légy oly jó és íráss, – Mamád, vagy Löwingerel *lételedről?* – és a' kis *pi-
czinkéről*, hogy érzed magad, és mint vagy? – mert igen aggodom tudván azt, hogy az
első gyermek ez neked; – semmi hosszú levelett, csak pár szót, *rollad.* –

Én meg lehetősen volnék, csak Biri Mama beteg és igen gyenge – (I have very
little hope for her recovering.) Képzelheted bánatomat!!!! –

Férjedet üdvözlöm, Mamádat, nővéred, és Löwingert.

Téged szívemre ölelve csokollak

Szerető hú barátnéd

Mamám csokoltatt

Polikád

Nem irtam sokat, fárasztani nem akarlak.

10/ Családi Kör, II (1861), 3 sz., 44–45. oldal

Levelek Londonból.

White Lindától

I.

Említéd nekem kedves barátném, hogy ha lehetne, irnék néha a «Családi Kör» című lapba; bátorságot öntve lelkes szavaiddal, tollat emelni, az előttem még kevésbé ismert ugyan, de igen is szeretett magyar irodalomban.

En, mint angol hölgy, távol esvén a kedves Magyarhontól, nem tudhattam tökélyre vinni és elsajátítani annak édesen hangzó nyelvét; bár mi kedves is az én előtttem, még is csak megvannak a nehézségek, melyeket megközelíteni is alig bírok.

Ohajtád édes....mondanám el neked, hogyan történt és mi módon jöttem először azon eszmére, hogy én magyarul megtanuljak? ime elmondom. Vágyam, magyarul olvasni és beszélni, azon igen nagy sympathiából eredt, melyet *hős nemzedet* iránt éreztem. 1851-ben gyermek, fiatal kis leányka voltam, midőn már kezdém érteni, érezni és *felfogni* a magyar forradalom történetét; többek által irt és a történtekekről szóló könyvek kezemhez jutván, érdekelve olvastam azokat, s ha jól emlékszem, a halhatatlan Petőfi szavai:

Már akkor, akkor úgy szerettelek,

Olyan világ felgyújtó szenvedélyvel,

Mint most szeretlek, drága szent szabadság

.....gyujtották föl bennem azon vágyat, hogy többet szeretnék tudni, nem csak egyes eseményekről, hanem mindenről, mi történt és létezett ily nemzet közt, a mely oly bátran, hősiiesen tudott vívni szent jogai és szabadságaért!

Kevés idő múlva ide hozzánk szigetünkre érkeztek többen, a szabadság harczban dicsőségesen részt vett honfiak közül. Ezek közt voltak néhányan, kik angolul beszéltek, de különösen volt köztük *egy* férfi, kiről mindenki beszélt, és kit mindenki bámult, résztvéve balsorsában, s csodálva még is nagyságát; ekkor volt ő legelőször a mi hazánkban s mégis a bájos angol nyelvet annyira birta, hogy nemcsak magát jól kifejezni tudta, hanem ékesszólása elragadó varázserővel birt! Csak őt, csak azon lényt kívánta mindenki hallani, látni, és bámulni! – Ha kérdeztük tőle, hol tanulta meg ily gyönyörűen nyelvünket, és ki lón mestere? Erre ezen ember csendes mosolygván, felelt kérdezőinek: «Börtönben tanultam, s tanítóm a nagy Shakespeare volt.»⁵⁷ –

Ugy hiszem, nincs szükség e férfit magyar fülnek megneveznem!

Hallván e nagy férfit és látván őt, elhatározám, hogy valami módon a magyar nyelvet meg kell tanulnom. – Ekkor az lón a nagy kérdés, hogyan? és kitől? – Végre egy kis könyvet: szógyűjteményt kaptam; de fájdalom, szótárhoz nem juthattam!

Majdnem elhagyott a remény, s kissé nehéznek látszott e feladat, nyelvet tanulni szótár nélkül! – de vigasztaltam magamat, hogy legalább a nyelv alapját tanulom meg, birtokomba levő kis könyvecském segedelmével; és úgy tettem, mint gondoltam. De aztán később, midőn magyarra fordított német beszélyt kaptam, minden törekvésem daczára csak itt-ott értettem néhány szót, és mondatot. Így, fájdalom, kényszerülve voltam fölhagyni kedves tanulással.

Végre, két évi halasztás után nagy örömemre, birtokomba esett a Kiss Mihály «Magyar és francia zsebszótára»;⁵⁸ természetesen ez új bátorságot adott, elkezdett tanulásomat tovább folytathatni.

Egynehány lecckét vettem Sz....né asszonytól, de ő csakhamar elment Angolországból, így megint magamra hagyatván, egyedül kellett azt folytatnom, ámbár ekkor

már nem lőn oly nehéz e feladat; mert némi fogalmam mégis volt már róla; de még is éreztem ajkimon a nehézséget, és a hiányt, mely célomtól távol tartott. Istenem! gondolám magamban, bár csak találnék valakit, ki segítene előbbre haladhatnom ... Ekkor véletlenül megismerkedtem egy magyar nővel, ki nem sokára legjobb barátném lett. E naptól kezdve két boldogságot érzett szívem! – Feltaláltam, kit kerestem, és nyertem, mit nem ismertem ... Megnyertem a módot, mi által a kedves magyar nyelvet gyakorolhatom, s feltaláltam e nőben *egy nemes szívet*, melynek barátságában minden boldogságom öszpontosult. Illő e nőt megneveznem: *Gál Sándorné* ez Erdélyből[.] Ő vala édes vezetőm a magyar irodalom mezején; neki mondhatok hálát, hogy szeretni, becsülni tanultam Vörösmarty, Kisfaludi, Petőfi szépségeit; ő, a jó honleány erősítette keblemben a magyar nép iránti szeretetemet; az ő szelleme áthatotta lényemet; az ő kedves körében lőn szerencsém sok érdemes magyar urakkal megismerkedhetni, kik az akkori időben Londonban tartózkodtak; ha akarnám, se tudnám feledni e kedves emlékü éveket ... De él lelkemben a remény, hogy ha a sors akarja, szeretett barátnémat meg fogom látogatni saját hazájában, – ki ezelőtt három évvel minket elhagyott és hazájába visszatért.

Kebleink, kik tőle elválánk, majd nem megszakadtak az elválás perzében ... Vigaszul csak az maradt nekünk, hogy, tudtuk, mily édes a hontalannak a hazája!! Ő hiányzott mindenkinek, s most is főohajtásunk csak az: őt látni. – Dicső leend azon percz, melyben szerencsés lehetek a szeretett barátnét ölelni, – s üdvös azon nap, midőn a nagy magyar népnek nyelvén elmondhatom: «Isten áldjon!»

Ha, a magyar nyelv nehézsége miatt, nem vagyok képes, eléggé magamat kifejezni, ezért bocsánatot kérek és elnézést; mert képzelhetni, mi bajos egy angol nőnek, kinek kevés gyakorlata van, egy idegen nyelvben írni.

De túltéve magamat minden előítéleten, kívántam barátném ohajtását teljesíteni, s neki megígértem, hogy időnkint, írni fogok néhány sort, e lapba.*⁵⁹

* Mi pedig nem tudjuk eléggé megköszönni a kedves Gál Sándornénak, hogy nekünk jutott a szerencse, bemutathatni a magyar közönségnek azon hölgyet, a ki nemzeti gyászidőnk alatt is olyan forró rokonszenvet táplált irántunk nemes szívében, és olyan tökéletesen tette sajátjává nyelvünket. A ki tudja, milyen nehézségekkel jár egy idegen, és kívált a magyar nyelv alapos megtanulása, csak az tudja felfogni a szép tehetség mellett azon nagy szeretetet, a mely e nehézségek leküzdésére kívántatik. Mi pedig testvéri szívvel kérjük föl ezzel a tisztelt urhölgyet, tisztelje meg lapunkat minél előbb és minél gyakrabban kedves közleményeivel.

Függelék*Haus-, Hof-, und Staatsarchiv, Bécs, Informationsbureau***11/ Hermannstadt, 8 Juli 1858 (1858: BM 128)**

S[eine]r des Herrn k.k. wirklichen geheimen Rathes Feldmarschall-Lieutenants und Chefs der Obersten Polizei-Behörde Freiherrn von Kempen⁶⁰ Excellenz

Die in dem hohen Erlasse vom 24 Jänner l[aufenden] J[ahres] [szám] bezeichneten Frauen Polixena Gál, Gattin des berühmigten Revolutions-Flüchtlings Alexander Gál und deren Mutter Barbara Benkő sind am 11 Jänner d[ieses] J. aus London in ihrer Heimath Also Csernaton im Bezirke Kezdi-Vásárhely Kronstädter Kreises eingetroffen, und seither einer strengen polizeilichen Überwachung unterzogen worden.

Sowohl nach den Berichten des Kreisvorstehers zu Kronstadt, als auch nach den Mittheilungen des hierländigen k.k. 8 Gendarmerie Regiments-Kommandos, haben die genannten Frauen zwar zu keinen bedenklichen Wahrnehmungen Anlaß gegeben, jedoch erhielten dieselben während ihres Aufenthaltes in Also-Csernaton häufig Besuche ihrer Bekannten und Freunde, bei welcher Gelegenheit ihr Aufenthalt im Auslande größtentheils den Gegenstand ihres Gespräches bildete.

Beide Frauen rühmten ihr Leben im Auslande als äußerst angenehm, und sollen sogar ihr Bedauern über die Rückkehr nach der Heimath ausgesprochen haben.

Polixena Gál beklagte sich übrigens bitter über ihren Gatten Gál Sándor, weil dieser ihrer geringen Baarschaft sie völlig beraubt, und dann nach der Türkei sich begeben habe, ohne seither seiner Gattin von sich Nachricht gegeben zu haben.

Polixena Gál soll auch die Absicht ausgesprochen haben, die Trennung der Ehe mit ihrem Gatten bewirken zu wollen, und auf diese Weise sich eine sichere Zukunft zu bereiten. Aufwand wurde bei diesen beiden Frauen gar keiner gemerkt, und wie im Hause vertraute Personen wissen wollen, soll insbesondere Polixena Gál außer einem großen Vorrathe von Kleidungsstücken, gar nichts anderes besitzen, während ihre Mutter lediglich an die Beihilfe ihres Gatten, Ludwig Benkő gewiesen ist, welcher ebenfalls in Folge seiner leichten Lebensweise in sehr gesunkenen Vermögensverhältnissen steht.

Im Verlaufe des Monates April l. J. waren Barbara Benkő und Polixena Gál um die Bewilligung zur Übersiedlung nach Kronstadt eingeschritten, um daselbst ein Erziehungs-Institut für Mädchen zu errichten.

Mit Hinblick auf die Antecedentien dieser beiden Frauen, und nachdem eine derartige unter der Leitung derselben zu errichtende Erziehungsanstalt kaum anders als eine Pflanzschule für künftige politische Umtriebe und subversive Tendenzen betrachtet werden mußte, nahm dieses Statthalterei Präsidium Anstand, diesem Einschreiten zu willfahren.

Nachdem Polixena Gál mit der Übersiedlung nach Kronstadt nebst der Errichtung des Mädchen-Institutes auch Heiraths Projecte bezweckt haben soll, so soll sie durch die Verweigerung ihrer Übersiedlung nach Kronstadt sich sehr bitter getroffen gefühlt haben. Reich an geistiger Befähigung besitzt übrigens diese Frau eine besondere conversationelle Feinbildung, und auch sonst in den besten Jahren des Lebens macht sie Ansprüche an dasselbe, welche in einem kleinen Orte wie Also-Csernaton unmöglich erfüllt werden könnten.

Im Laufe des Monates Juni l.J. hatte Polixena Gál nunmehr ein Gesuch um die Bewilligung vorgelegt, sich zum Gebrauche der Badecur nach Előpatak begeben, und

nach Beendigung derselben mit ihrer Mutter den bleibenden Aufenthalt in dem Bezirksorte Sepsi-Szent-György nehmen zu dürfen. In dem bezüglichen Gesuche, welchem von hier aus willfahrt wurde, hatte sie sich als Wittve des Insurrectionsflüchtlings Gál Sándor unterfertigt.

Das Statthalterei Präsidium nahm hieraus Veranlassung, dieselbe im Wege des Kreisvorstehers zu Kronstadt aufzufordern, hierüber die nähere Aufklärung zu geben, und die allenfalls in ihren Händen befindlichen, das Ableben ihres Mannes bestätigenden Documente vorzuzeigen.

Zum Beweise, daß der Insurgentenführer Gál Sándor gestorben sei, hat dieselbe nunmehr einen englischen und einen ungarischen Brief, und das Zeitungsblatt «the Times» vom 26. Mai d.J. vorgelegt. Der ungarische Brief ist von dem Flüchtlinge Graf Teleky Sandor geschrieben, der englische Brief aber soll von einem englischen Schiffscapitän herrühren.

Bemerkenswerth ist in dem ungarischen Briefe die geheimnißvolle Stilisirung, welche immerhin geeignet ist, den Verdacht eines Einverständnisses der Adreßatin mit dem Schreiber dieses Briefes und seinen in London weilenden Gesinnungsgenossen zu erregen.

Das Zeitungsblatt «the Times» will Polixena Gál von unbekannter Hand unter Adreßschleife aus England zugeschickt erhalten haben.

Ungeachtet dieser Belege ist es immerhin dennoch möglich, daß die Angabe der Polixena Gál rücksichtlich des Todes ihres Gatten Gál Sándor nur erdichtet ist, und daß die beiden Briefe und die Notiz der Times eben nur in der Absicht geschrieben worden seien, um der Polixena Gál die Möglichkeit zu einer zweiten Ehe, welche sie, wie bereits erwähnt wurde, im Plane hat, schreiten zu können, zu eröffnen.

Unter Anschluß der oben erwähnten Belege, um deren seinerzeitige Rückstellung ich ersuche, erlaube ich mir Euer Excellenz diese Umstände mit der ergebensten Bitte zur hochgefalligen Kenntniß zu bringen, im diplomatischen Wege über die auch in staatspolizeilicher Beziehung nicht unwichtige Nachricht, daß der Insurrectionsflüchtling Gál Sándor im Monate März l.J. auf der See während der Fahrt nach Alexandrien gestorben sei, die näheren Erkundigungen veranlassen, und das Ergebnis derselben dem Statthalterei Präsidium geneigtest bekannt geben zu wollen.

Genehmigen Euer Excellenz die Versicherung meiner ausgezeichneten Hochachtung.

der k.k. Vicepräsident
Lebzeltern ⁶¹

12/ Sepsi Szent György, 24 September 1858 (1859: BM 274)

Bericht des k.k. Bezirksvorstehers über das Ergebnis der Uiberwachung der Polixena Gal und derer Mutter Barbara Benkő

Wohllöbliches k.k. Kreisamts Praesidium!

Der ehrfurchtsvoll gefertigte Bezirks-Vorsteher bringt seinem k.k. wohllöblichen Kreisamts Praesidium in Befolgung des Erlasses vom 11. Juli [szám] gehorsamst zur Kenntnis, daß die unter strenge spezielle Aufsicht gestellte Polixena Gal und ihre Mutter Barbara Benkő seit der Zeit, daß sie hier in S.Szt.György ihren Aufenthalt genom[m]en haben, sich in jeder Beziehung tadellos benom[m]en und überhaupt nichts gethan oder unterlassen haben, was zu einer besondern Wahrnehmung hätte Anlaß geben können.

Diese Frauen haben bloß mit der Baron Szentkeresztischen und mit der Johann Dacsoischen Familie⁶² einen Umgang, empfangen höchst selten einen Besuch und scheinen auch mit Niemandem sonst in Verbindung zu stehen, indem dieselben, so weit ich in Erfahrung gebracht, weder aus andern Kronländern noch aus dem Ausland Briefe empfangen haben.

[nehezen olvasható aláírás]
Bezirksvorsteher

13/ Sepsi Szent György, 27 Dezember 1858 (ibid.)

Eure Exzellenz

Wenn zwei unglückliche und vielgeprüfte Menschen es wagen, sich an daß Mitgefühl Ihres Herzens zu wenden, so haben Sie Mitleid und zürnen Sie nicht wenn diese auf diesem vielleicht nicht ganz formgemäßen Wege eine Erleichterung ihres Schicksals hoffen.

Acht traurige Jahre der Verbannung aus der Heimath waren verflossen, als wir uns an die *Gnade* Ihrer allerhöchsten Majestät wandten um *frei* in unser theures Vaterland zurückkehren zu dürfen – Sie wurde uns gewährt – Wir kommen gerade zur rechten Zeit um unsern Gatten – unsern Vater – begraben zu können. Erlassen Sie uns Exzellenz die weitere Schilderung unsers Vergangenen und gegenwärtigen Leidens; – politische Ereignisse trennten uns von unserm Vaterland – Tod und Familien Ereignisse von den Gliedern unserer Familie. – –

Wir bedürfen der Freiheit der Bewegung, soll nicht nach dem Ausspruche unsers Arztes ein baldiger Tod uns Beiden ereilen. – So eben vom *Krankenbette* erstanden, ist es unser Erstes, uns an Ihre Güte zu wenden, und Euer Exzellenz um daß zu bitten, was uns von Ihrer Majestät Behörden schon einigemale abgeschlagen wurden [!], die Gleichstellung mit **allen andern Staatsmitgliedern** [...] Gewähren Sie uns Erlaubniß, uns an einem irgend unsere[r] Wahl überlassenen und unseren Gesundheit zuträglichen Ort und Clima nieder zu lassen.

Schon öfters wandten wir uns an unsre Siebenbürgischen Behörden, um wenigstens eine Stadt bewohnen zu dürfen[;] allein vergebens, noch immer lastet die «Internation» auf uns – höhere Order gestattete nicht unseren Wunsch zu erfüllen –

Wir hoffen mit festem [!] Zuversicht, auf die Gewährung unsrer Bitte, umso mehr als unser Benehmen seit einem Jahre der Rückkehr den hochlöblichen Behörden, keinen Anlaß geben dürfte, unsern Wünschen entgegen zu sein; – hiemit aber nehmen wir uns die Freiheit Eure Exzellenz zu belästigen, und diese bei liegende Ärztlichen «testimoniom» zu schicken⁶³ – und zugleich bitten wir aller gnädigst um es zu untersuchen, und uns – wenn möglich sei die bewilligung einer Legitimation-*Carte* auswirken zu wollen.

Vertrauend auf den ritterlichen Edelmuth Ihres Herzens – verharren wir in Ergebenheit ihre ferneren Beschlüsse.

Barbara v. Benkó Wittwe, geb. Cserey⁶⁴
Polixéna Gál geb. v. Benkó

14/ Hermannstadt, 8. Jänner 1859 (ibid.)

Seiner Excellenz! dem Herrn Baron Kempen in Wien

Ohne sich dem Publikum und der betreffenden Parthei gegenüber eine Blöße zu geben, kann nach dem unvorgreiflichen ehrfurchtsvollen Erachten dieses Statthalterei Präsidiums die in dem hohen Erlasse vom 21 August v[origen] J. [szám] angedeutete Einleitung gerichtlicher Schritte gegen Polixenia Gál nicht veranlaßt werden.

Polixenia Gál hat sich in einer Eingabe an dieses k.k. Statthalterei Präsidium als Witwe unterfertigt.

Aufgefordert, die Beweise beizubringen, daß ihr Gatte, der Insurrektionsflüchtling Gál Sándor wirklich gestorben sei, hat dieselbe zwei Briefe und ein Zeitungsblatt «The Times» vom 26. Mai v.J. vorgelegt, welche ihre Angabe bestätigen.

Erhebungen, welche hierauf veranlaßt wurden, haben jedoch ergeben, daß Gál Sándor nicht gestorben sei, sondern in Konstantinopel lebe.

Wenn man diesen Sachverhalt dem Gerichte mitteilt, kann dasselbe unmöglich auch nur eine Voruntersuchung einleiten, weil alle Inzichten einer, nach dem Strafgesetze zu ahndenden strafbaren Handlung abgehen.

Würde ungeachtet dessen das Gericht die Frau Polixenia Gál zur Verantwortung ziehen, so wäre nichts untunlicher, als daß sich dieselbe auf die ihr zugekommenen Bestätigungen über das Ableben ihres Gatten berufen, und angeben würde, daß sie diesen Glauben zu schenken, alle Ursache hatte.

Das Gegentheil zu beweisen, nämlich nachzuweisen, daß Polixenia Gál von der Unwahrheit der ihr zugekommenen Nachrichten über den Tod ihres Gatten überzeugt war, und vielleicht selbst die Zusendung dieser Bestätigungen veranlaßt hat, ist gewiß ganz unmöglich.

Indem man sich beehrt, diesen Sachverhalt Euerer Excellenz dienstergebenst vorzutragen, erlaubt man sich damit den gehorsamsten Antrag zu verbinden, es von der weiteren Verfolgung dieser Angelegenheit im gerichtlichen Wege hochgeneigtest abkommen lassen, und das Statthalterei Präsidium ermächtigen zu wollen, die Polixenia Gál einfach zu verständigen, daß ihr Mann noch am Leben sei, und in Konstantinopel domizilire.

Genehmigen Eure Excellenz die Versicherung meiner ausgezeichnetsten Hochachtung.

der Gouverneur:
Liechtenstein⁶⁵

15/ Wien, 22. Jänner 1859 [fogalmazvány] (ibid.)

An den Herrn Gouverneur von Siebenbürgen

Mit Bezug auf die geschätzte Zuschrift vom 8. d[iesem] M[onats] [szám] beehre ich mich [Eurer Excellenz] zu eröffnen, daß ich mit dem Antrage, Polixenia Gaal einfach zu verkündigen, daß ihr Mann noch am Leben sei und in Konstantinopel domizilire, mich einverstanden erkläre, für den Fall, daß keine anderweitigen Beweise für die beabsichtigte strafbare Handlung der gedachten Frau sich aufbringen lassen. Uebrigens drängt nach der in der Zuschrift vom 8. Juli 1858 [szám] enthaltenen Schilderung des Vorganges dieser Frau die moralische Überzeugung ihrer Schuld, um

so mehr sich auf, als darin nicht nur ausdrücklich bemerkt wird, daß Polixena Gaal über die Rücksichtslosigkeit ihres Gatten erbittert die Absicht ausgesprochen, von dem Letzteren sich zu trennen, sondern auch später erwähnt wird, daß sie mit der Errichtung eines weiblichen Erziehungsinstitutes Heirathsprojecte bezweckt haben soll.

16/ Kronstadt, 3 Februar 1859 (ibid.)

Parere Medicum

Über Aufforderung des Herrn Statthaltereiraths und k.k. Kreisvorstehers vom 31 Januar 1859 [szám], die Gesundheitsverhältnisse der Frau Polixena Gál, geborene Benkő, genauestens zu erheben, hat sich der gehorsamst Gefertigte am 1. Februar l.J. nach Sepsi Szent György begeben, die Genannte einer genauen ärztlichen Untersuchung unterzogen, und beehrt sich das dießfällige Parere in Nachstehenden vorzulegen:

die genannte Frau befindet sich im mittleren Lebensalter, und zeigt bei übrigen normaler Körperbildung eine etwas bleiche Gesichtsfarbe, und eine zarte, schwächliche Constitution. Die nach ihrer Angabe oftmals auftretenden rheumatischen Schmerzen in verschiedenen Stellen des Körpers lassen sich zwar durch keine objective[n] wahrnehmbaren anatomischen Veränderungen begründen, mögen jedoch bei dem bestehenden nervösen Habitus allerdings zeitweise vorhanden sein. Eine Disposition der Schleimhäute der Athmungsorgane zu catarrhalischen Erkrankungen läßt sich durch ein rauheres und schärferes Athmungsgeräusch nachweisen. In der Kreislauf- und Verdauungsorganen wurde keine krankhafte Veränderung aufgefunden. In den Sexualorganen wurde eine Anschwellung des linken Ovariums (Eierstock) und eine gesteigerte Empfindlichkeit dieser Gegend durch die Untersuchung constatirt, welcher Krankheitszustand eine Hyperaesthesia (krankhafte Reizbarkeit) der Gebärmutter und eine Störung des Monatsflusses nebst einer erhöhten Erregbarkeit der sensiblen Sphäre des Rückenmarkes zur Folge hat – die höhern Sinnesorgane, so wie die Organe der Bewegung sind normal.

Dieser Schilderung der Gesundheitsverhältnisse der genannten Frau zu Folge läßt sich mit Grund annehmen, daß die erwähnten Leiden der Sexualorgane am erfolgreichsten durch Anwendung zweckmäßiger Bäder, und zwar von Schwefelthermen oder salzsoolerhältigen Quellen behandelt werden können, so wie auch, daß mit Rücksicht auf die nervös-rheumatische Disposition und auf die krankhafte Reizbarkeit der Schleimhaut der Athmungsorganen der Genannten der Aufenthalt in einem milden, wärmeren, den rauheren Nord- und Ostwinden nicht ausgesetzten Klima zur Verbesserung ihres Gesundheitszustandes nöthig sei.

Dr Ignaz Meyr
k.k. Kreisphysicus

17/ Hermannstadt, 16. Februar 1859 (ibid.)

An seine des Herrn kk. wirklichen geheimen Rathes Feldmarschal-Lieutenants und Chefs der hohen Obersten Polizei Behörde etc. Freiherrn von Kempfen Excellenz in Wien

Die unter Polizeiaufsicht gestellte Polixena Gál zu Sepsi-Szt. György, hat auch im Verlaufe des letzten Quartals 1858 zu keinen den Fortbestand ihrer subversiven politischen Gesinnung constatirenden Wahrnehmungen Anlaß geboten. Ihre Äußerungen und Gespräche sind ganz unverfänglich. Sie erwähnt niemals der ungarischen Propaganda, es wäre denn daß dieß nur im ganz intimen Kreise geschehen mag, spricht dagegen sehr oft und viel von ihren Erlebnissen in London und Paris und von ihrem Verkehr mit geachteten Persönlichkeiten der englischen Aristokratie. Sie pflegt gegenwärtig mit der B[a]r[on] Szentkeresztischen Familie in Árkos, mit der Frau des Gutsbesitzers Johann von Daczó, mit der Rittmeisters-Wittwe Mark, mit der Frau des pensionirten kk. Oberwundarztes Hamerer und mit der Wittwe des Grundbesitzers Paul Gidofalvi in S.Szent-György Umgang, mit welch letzterer sie fast täglich zusammen kömmt. Die Wittve Gidofalvi gehört aber zu einer der besser gesinnten Familien in Háromszék. Ihr Bruder ist Gemeinde-Notär, und ihr Schwager war bis zum Jahre 1854 kk. Unterbezirks-Kommissär.

Polixena Gál und ebenso ihre Mutter Barbara Benkő, entfernen sich, mit Ausnahme einiger Besuche bei den vorbenannten Frauen in Sepsi-SzentGyörgy, sehr selten vom Hause, erhalten dagegen seit einiger Zeit viele Besuche von dem Háromszeker Adel, darunter Graf Emerich Kálnoki, Br. Szentkereszi samt Familie aus Árkos, Br. Rauber u.a.m.⁶⁶

Diese Besuche dürften jedoch nur auf Rechnung der Persönlichkeit der Polixena Gál, die als sehr gebildet und liebenswürdig im Umgange geschildert wird, zu setzen sein.

Darüber ob und auf welche Art Polixena Gál ihre Relation mit den ungarischen Flüchtlingen, namentlich jenen in London vermittelte, konnten bis jetzt von den betreffenden mit der Uiberwachung derselben betrauten Organen weder irgend welche Wahrnehmungen gemacht, noch aber überhaupt eine Vermuthung ausgesprochen werden, obschon der Verdacht, daß sie mit den Coriphäen der ungarischen Revolution in London und Paris derzeit noch im brieflichen Verkehre zu stehen scheine, sich damals als nicht ganz unbegründet herausstellte, als sie den Tod ihres Gatten Gál Sándor nachweisen wollte.

Die Gesundheitsumstände der Polixena Gál, wurden durch den Kronstädter kk. Kreisarzt erhoben. Dessen Parere stimmt mit dem mit dem h[ohen] Erlasse vom 19. Jänner [szám] herabgelangten ärztlichen Zeugnisse so ziemlich überein. Beide Zeugnisse folgen im Anschluße mit.

Diesen ärztlichen Gutachten zu Folge ist es allerdings nöthig, daß der Polixena Gál gestattet werde ihren Aufenthalt in einem anderen Orte und in einem milderen Klima zu nehmen; es kann jedoch hieraus auch nicht mehr und namentlich nicht die Nothwendigkeit, ihr vollkommen freie Bewegung zu gewähren, gefolgert werden. Sind auch über diese Frau seit ihrer Rückkehr nach Siebenbürgen, wie dieses bereits in den früheren h.o.[?] Berichten u[nd] z[war] vom 8t. Juli 1858 [szám] und 10t. Jänner l.J. [szám] und dann im Eingange dieses Berichtes erwähnt wurde, keine bedenklichen Wahrnehmungen gemacht worden, so erscheint es doch mit Rücksicht auf ihre politischen Antecedentien, ihren mehrjährigen Verkehr mit den Coriphäen der ungarischen Revolution in London und Paris, und nicht minder auf den Umstand, daß Polixena Gál eine Frau von vielen [!] Geist ist, eine aussergewöhnliche Gewandtheit, Sprachkenntnisse und Selbstbeherrschung besitzt, nothwendig, daß dieselbe auch fernerhin nicht unbeaufsichtigt bleibe, daher ihrem Ansuchen, um Ausfolgung einer Legitimations-Karte – wodurch die weitere Uiberwachung ihres Verkehres ganz gewiß unmöglich gemacht würde – wohl nicht zu willfahren wäre, wogegen ihr aber die Wahl eines anderen Aufenthaltsortes freigelassen und bei allfälligen Reisen, namentlich

zum Gebrauche der Badekur, ihr auch ein auf eine bestimmte Zeit und für bestimmte Orte auszustellender Reisepaß verabfolgt werden könnte, worüber jedoch die betreffenden Aufsichtsbehörden, in deren Bereich Polixena Gál ihren Aufenthalt zu nehmen beaufsichtigt [!], wegen der entsprechenden Uiberwachung derselben, zu verständigen wären.

Genehmigen Euere Excellenz die Versicherung meiner ausgezeichnetsten Hochachtung.

Der Landes-Gouverneur
Liechtenstein

18/ Pesth, 12. Dezember 1859 (ibid.)

Bericht der k.k. Polizeidirektion für Ofen-Pesth an das K.K. General-Gouvernement des Königreichs Ungarn

In Befolgung des hohen Erlaßes [szám] erlaube ich miß unter Vorlage der Communicate gehorsamst zu berichten, daß die, um die Aufhebung der über sie und ihre Mutter Barbara Benkő, geborne Cserey, verhängten Polizeiaufsicht bittlich eingeschrittene Polixena von Gáal, geborne Benkő, am 17. Juli sich in Begleitung ihrer vorbenannten Mutter von Wien in Pesth eingetroffen, und gemeinschaftlich mit der Letzteren in der Inneren Stadt, Waiznergasse Nr.7 wohnhaft sei.

Sowohl Polixena von Gáal, als deren Mutter, leben während ihres hiesigen Aufenthaltes zurückgezogen, und haben bis nun zu keiner mißliebigen Wahrnehmung Anlaß geboten, daher ich auch gegen die Gewährung des in Ende stehenden Gesuches keinen besondern Anstand erheben zu können glaube.

Protmann m.p.⁶⁷

19/ Ofen, 17. Dezember 1859 (ibid.)

An Seine Exzellenz den herrn kk Polizei Minister etz. Adolf Freiherrn von Thierry⁶⁸ in Wien

Die gegenwärtig in Pesth verweilende Polixena v. Gaál geborne v. Benkő aus Siebenbürgen, auf welche sich die Note des vormaligen Herrn Chefs der bestandenen kk Obersten Polizei Behörde Dto 29 November 1857 [szám] bezieht, hat mittelst der anverwahrten[?] instruirten Eingabe Meine Verwendung zu dem Ende in Anspruch genom[m]en, damit sie von der durch die bestandene kk Oberste Polizei Behörde über sie und ihre Mutter Barbara v. Benkő verhängten polizeilichen Uiberwachung⁶⁹ befreit werde.

Aus diesem Anlasse habe Ich die Wohlmeinung des siebenbürgischen kk Statthaltereii Präsidiums über die Zulässigkeit dieser Bitte mit Rücksicht auf die daselbst näher bekannten politischen Antecedenzen der benannten Frauen und die von denselben seit ihrer Anfangs 1858 aus London erfolgten Rückkehr nach Siebenbürgen beobachtete politische Haltung einholen und gleichzeitig im Wege der Pesther Polizei Direktion über ihr dermaliges Verhalten Erhebungen pflegen lassen.

Da in der diesfalls eingelangten Aeusserung des vorerwähnten Statthaltereii Präsidiums [dátum és szám] wie auch in demmitfolgenden Berichte der hiesigen Polizei

Direction [dátum és szám] der Gewährung der von Polixena v. Gaal gestellten Bitte das Wort geredet wird, so nehme ich keinen Anstand, solche auch Meinerseits zu befürworten, und ersuche Eure Exzellenz um die gefällige Bekanntgabe des hierwegen gefaßten Beschlusses und Rückstellung der Communicate.

Albrecht ⁷⁰

Jegyzetek

1. Köszönettel tartozom az oxfordi Bodleian Library-nak a szíves engedélyért, hogy az alábbi, birtokukban lévő leveleket publikálhassam, és különösen dr Timothy Rogers-nak, az ottani Deputy Keeper of Western Manuscripts-nek, aki először felhívta rájuk a figyelmemet. Szintén hálás vagyok a bécsi Haus-, Hof-, und Staatsarchiv-nak, hogy az alábbi, birtokukban lévő hivatalos iratokat publikálhassam, és különösen dr Deák Ágnesnek, aki fotómásolatban rendelkezésemre bocsájtotta őket. Feleségemnek is tartozom azért, hogy oly készségesen ellenőrizte magyarságomat.
2. Czigány Lóránt: A magyar irodalom fogadtatása a viktoriánus Angliában, 1830–1914. Bp., 1976. (a továbbiakban: Czigány)
3. Gál István: Magyarország, Anglia és Amerika. Bp., 1945? (a továbbiakban: Gál) 126–32 (Pagetről) és passim; Széchenyi István Naplói. Szerk. Viszota Gyula 6 köt. Bp., 1925–39. III. 227k., 298; V. 18., 25., 108., 160., 223., 268.; VI. 302kk. Pulszky Theresa: Memoirs of a Hungarian Lady. 2 köt. London, 1850.
4. Ezekhez a tárgyakhoz lásd Gál bevezető tájékoztatását; vö. Fest Sándor: Angolok Magyarországon a reformkorban. Bp., é.n.; Ország László: "Anglomania" in Hungary, 1780–1900'. Angol filológiai tanulmányok, XII Debrecen, 1979. 19–36. Kossuthhoz lásd Összes munkái. V köt.: 1837. május – 1840 december. Szerk. Pajkossy Gábor Bp., 1989. 593 kk. és passim.
5. Pulszky Ferenc: Életem és korom 2 köt. 2. kiadás, Bp., 1884. II. 18; Haraszti H. Éva: Kossuth as an English Journalist. Boulder, Colo. Bp., 1990. 40. Lásd még a korai emigrációs korszak leghitelesebb feldolgozását: Jánossy Dénes: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában, 1851–2. 2 köt. 3-ban, Bp., 1940–8. (a továbbiakban: Jánossy) kül. I. 33 kk. Nincs megfelelője a későbbi évekhez.
6. Kossuth látogatásához: Jánossy I. 95 kk.
7. Jánossy passim; Kabdebó, Thomas: Diplomat in Exile: Francis Pulszky's Political Activities in England, 1849–60. Boulder, Colo. New York, 1979. passim.
8. Vö. alább 38 jegyzet. Levelek tőle Lindához Shanghaiból, 1844 és következő évek: Bod[leian Library], MS Eng.lett.d.494, fos. 19 kk.
9. Villari, Linda: When I Was a Child; Or Left Behind. London, 1885.; erősen önélet-rajzi jellegű regény egy lányról, akit akarata ellenére rokonokhoz adnak kosztra, miatt szülei Kínában tartózkodnak. Egyéb könyveiről lásd alább, 13. jegyzet.
10. Degré Alajos: Visszaemlékezéseim. Szerk. Ugrin Aranka Bp., 1983. 325., 353; vö. alább, 26. jegyzet. Kosáry Domokos: Széchenyi Döblingben. Bp., 1981. 179kk.
11. Hazatérése engedélyezését kérő aktája szerint (1857. május 27.) titokban került ki Poli Magyarországról anyjával együtt 1850-ben. Haus-, Hof-, und Staatsarchiv [HHStA], Informationsbureau 1857: BM 1482. Folyamodványában, amelyben a házörizete alól felmentést kér (12. szám), „a bujdosás nyolc szomorú éveit”-ről tesz említést, és egy rendőri jelentés (16. szám) „többéves kapcsolatról” (mehrhátriger Verkehr) szól a magyar forradalom vezéreivel Londonban és Párizsban.
12. Poli saját családjá az alábbi dokumentumok alapján azonosítható, vö. 31. jegyzet. A család hiányzik a magyar genealógiai kézikönyvekből, amelyek közismerten hézago-

- sak. Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. III. köt. Bp., 1894. 945. hasáb (a továbbiakban: Szinnyei), feljegyzí Gál házasságát Dobay Polixénával 1848 elején. Itt az általában pontos Szinnyei bizonyára hibázik (bár maga mint katona hallhatott Gálról 1848–49-ben) Gál ugyanis aligha vehetett el két azonos keresztnévű hölgyet gyors egymásutánban. Mivel a mi Polinkát 1859-ben középkorúnak mondják (15. szám), Gállal való házasságát jóval 1848 előtt köthette. Bár a gyermekek hiánya alátámaszthatja a feltevést, hogy Szinnyeinek igaza volt legalább a dátumra nézve, furcsának tűnik, hogy azok, akik beszámolnak Gál Sándor 1848–49-es tevékenységéről, egyszerűen sem említenek egy ennyire frissnek vélt eseményt. Dr. Deák Ágnes, dr. Sípos Gábor és feleségem áldozatkészen segítettek Poli hovatartozásának a meghatározásában. Gálra nézve lásd alább, 28. jegyzet.; egyes kortársak erősen bírálták mind katonai, mind politikai teljesítményét: pl. Pálffy János: Magyarországi és erdélyi urak. Szerk. Szabó T. Attila. Bp., 1939. 156–8.
13. Linda és néhány egyéb családtagjának az iratait unokája, Lady Berwick adományozta a Bodleianának 1967-ben. Felsorolásuk: Summary Catalogue of Post-Medieval Western Manuscripts in the Bodleian Library, Oxford. Acquisitions, 1916–75. Összeáll. Clapinson, M. és Rogers, T.D. 3 köt. Oxford, 1991. – mint 41482–549. sz. Az itt használt anyag raktári jelzete a megfelelő jegyzetben fel van tüntetve. Linda részben saját irodalmi alkotásaival (regényei 1872–85 között, útikönyvei 1884–93 között, utóbb az utolsó Minnesängerről, Oswald von Wolkensteinről írott életrajza 1901-ben jelentek meg; vö., 9. jegyzet), részben mint második férje írásainak a fordítója (vö. 19. jegyzet), és részben a firenzei művelt társaság tisztelt tagjaként tett szert hírnévre.
 14. „French you must know thoroughly, when you do [you] can add Italian to the list of necessary accomplishments and if thereto a reading knowledge of German be added so much the better. ...” James White Lindának, 1850. okt. 18. Bod. MS Eng.lett.d.494, fos.31–2.
 15. Jánossy, passim, tárgyalja a korabeli magyar-olasz kapcsolatokat. Linda (avagy a White család) korabeli hírességeket ábrázoló fényképalbumában Türr és Klapka szerepelnek mint egyedüli magyarok: Bod. MS Eng.misc.f.764.
 16. Vö. alább 25., 34., 42.jegyzet. Csak két, későbbi keltezésű levél maradt fenn Georgina (Nina) Craufurdtól Lindához: 1878-ban jelentkezik családi hírekkel „for the sake of long bygone years”; húsz évvel azután olaszul ír, „nostra antica amicizia”-ra emlékeztetve, és Linda segítségét kérve egy terv érdekében „per far conoscere il nostro Grande Poeta Sovrano Dante agli stranieri”: Bod. MS Eng.lett.d.492, fos.1–5. Vö. Giuseppe Mazzini: Lettere ad Aurelio Saffi e alla famiglia Craufurd, 1850–72. Szerk. Mazzatinti, Giuseppe. Roma/Milano, 1905. kül. 120., 131., 133., 218., 221., 252. (említések Lindáról), és 94. (keltezetlen [1854 vagy 1855] utalás Craufurdék magyar barátójára, „la signora Galli”-ra (a továbbiakban: Mazzini).
 17. Vö. 50. jegyzet. Jessie White Lindának szóló leveleit lásd: Bod. MS Eng.lett.c.531 jelzete alatt. Szintén egy későbbi korszakból (1873-tól) nagy melegség és lelkesedés jellemzi őket, de a megszólításokból kiderül, hogy nem állt fenn közöttük családi viszony. Jessie Mazzini-kultusza kiviláglik Della vita di Giuseppe Mazzini című Milan, 1886. könyvből.
 18. Vö. 15. jegyzet és a jegyzetek Mazzinitól Lindának és első férjének: Bod. MS Eng.lett.d.491, fos.82–8.
 19. A bromptoni templomban keltek egybe. A házassági bizonyítvány másolata Bod. MS Eng.lett.d.494 végén található. Vincenzo („Zino”) Costanza Mazini (1829–69)-ról szóló információ, utolsó Lindához szóló leveleivel együtt: uo. d.491, fos.55–79.
 20. Pasquale Villari (1826–1917) híres könyveket írt a középkori Olaszországról, amelyek felesége révén többnyire angolul is megjelentek. Amikor a korai 1880-as években szenátorrá kinevezték, Linda édesapja, a család radikális hagyományaihoz hűen, ferde szemmel nézte, hogy veje mintegy „an Italian life peer” lett. „If so, would you [Linda] not be a peeress? With your republican principles, would this not be posi-

- vely shocking?” (Bod. MS Eng.lett.d.494, fos.38k.) Később Villari rövid időre köz-oktatásügyi miniszter lett. Lásd *Enciclopedia italiana*. XXXV. 368–9. (Linda említése nélkül).
21. Gladstone 1889-ben ír Lindának köszönettel Pasquale Savonarolájáért, amely rehabilitálja „one of the most typical of Italians”, és érdekes megfigyeléseket tesz Olaszország helyzetéről, legutóbbi látogatása alkalmával szerzett tapasztalatai alapján: London, 1889. március 28., Bod. MS Eng.lett.d.489, fos.95k. Henry James láthatóan rendszeres összeköttetésben állt Villariékkal az 1880-as évek folyamán – boldog időkben, amelyeket visszaidézt 1910-ben, amikor meghalt testvére, William, a szintén baráti körükhöz tartozó filozófus: uo. c.199, fos.8–25.
 22. Az elkészett nekrológban, amely Emlékbeszédként jelent meg 1923-ban, Berzeviczy Albert utal Villari általánosan magyarbarát állásfoglalására, de Lindát nem említi meg.
 23. Lásd Czigány, 201 k., amely az angol nyelvű Jókai-fordítások között röviden szól Lindáról (213. o.). A könyv kiadásának pontos körülményei nem derülnek ki Linda hagyatékából.
 24. Beharangozza a Sham Gold-ot (London, 1890), az Aranyfűst fordítását, némi túlzással mint „the first greater Hungarian work of fiction reproduced in an English garb”. Az irodalmár-ikrek Janka (1846–1901) és Stefánia (1846–89) munkássága szinte teljes feledésbe merült. Még Czigány sem említi őket.
 25. Pulszky Polyxéna (1857–1921), kevésbé jelentős szerző és fordító, aki a női nevelés iránt érdeklődött, az archeológus Hampel József felesége volt. E levelét, kelt Budapesten, 1899. február 12-én, magabiztos, de kissé bogaras nyelvhasználatával, amely Pulszkyék régóta fennálló angol kapcsolatainak az utolsó szakaszát is jellemzi, érdemes közölni teljes egészében. „Dear Madame Villari, Thank you so much for your kind letter. I am sure Dr Schönherr [feltehetően S. Gyula (1864–1908), a Nemzeti Múzeum levéltárosa] will be very sorry not to have met you and Professor Villari whos works he admiers so much [...] we all have been deply interested in Savonarola this winter[...] I have read Professor Villari’s book for the forth time and always with the same pleasure, Florence, beautiful Florence so ful of interest and recolections [...] I should like to see it once more in life! We get on somehow in our country in culture science and literature [...] we have made some strides foreward but our politics they are in a most abominable state not so bad as in France but in fact not much better than in Austria. We have an abominable winter not cold no snow and ice but every day dense fogs as bad as in London. I am ill since October and had to be in bed for nearly three months and even now I am only just creeping about but I hope that with a little sunshine my health will also mend. Thanks once more for your kindness. Please remember me kindly to Professor Villari. I am with my kindest regards yours ever very truly, Polyxena Hampel Pulszky. Bod. MS Eng.lett.c.532, fos.285k.
 26. Aurelio Saffi (1819–90), aki egyes forrásokban mint „Gróf” Saffi szerepel, 1849-ben triumvir volt Rómában Mazzinival együtt, majd az utóbbi helyettese az emigrációban. A 1850-es években Angliában élt, elsősorban Oxfordban, ahol az olasz nyelv és irodalom tanára lett az egyetem újonnan alakult Taylor Institutionjában. 1859-ben visszaköltözött Olaszországba angol feleségével, Georgina Craufurddal (lásd 35., 43. jegyzet) együtt. *Dizionario di risorgimento nazionale*. 4 köt., Milano, 1931–7. (a továbbiakban *Dizionario*) IV.164k.; Firth, Charles: *Modern Languages at Oxford*, 1724–1929. Oxford, 1929. 41–2.
 27. Lady Jane Elizabeth Harley (1796–1872), az ötödik Earl of Oxford leánya, férjhez ment (1835) Henry Bickersteth-hez (1783–1851): ez a férfi, az első és utolsó Baron Langdale of Langdale, kiemelkedő reformpárti jogász, szakképzett sebész és az országos levéltárügy úttörője volt. Halála után Lady Langdale újra felvette Harley családnévét, és miután testvére 1853-ban utód nélkül hunyt el, a Harley birtokokat örökölte Eywoodban és másutt. G.E.C., *Complete Peerage*. Szerk. Gibbs, V. et al. 12 köt. London, 1910–59. VII. 428. Leánya, Jane Frances (1836?–70), az 1850-es

- évek vége felé rövid ideig gróf Teleki Sándor (1821–1902) házastársa, a Hölgyfutárban jelentetett meg cikkeket Spanyolországról, és 1857-ben Byron Childe Harold című költeményét adta ki magyar fordításban Genfben. Petrik Géza: Magyarország bibliographiája, 1712–1860. 3 köt., Bp., 1888–91. I. 370. Vö. 31. jegyzet.
28. Csikszentgyörgyi Gál vagy Gaál Sándor (1817–66 vagy '71) az osztrák hadseregben szolgált, azután 1848–49-ben mint az első székely honvédezdre parancsnoka, később tábornok, forróvérű és némiképp meggondolatlan vezérként tűnt ki. Emigrációjában Hamburgban, majd Londonban élt, és Kossuthot képviselte egy ideig Konstantinápolyban. 1860-ban került Olaszországba, ahol csatlakozott Garibaldihoz és szakított Kossuthtal. Az 1850-es évek végétől feleségétől különült, és mint elmebeteg halt meg. Lásd Orbán Balázs: A székelyföld leírása. 6 köt., Pest, 1868–73. II. 156–8. III. 30., 46., 69., 179., 188., 190.; Berzeviczy Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon, 1849–65. 4 köt. Bp., 1922–37. I. 287., 219., 302., 310., 375., II. 270–3. (a továbbiakban: Berzeviczy); Jánossy s.v.; Károlyi Dénes: 1848: arcok, eszmék, tettek. Bukarest, 1974. 258–60.; Urbán Aladár, in: Gedenkschrift E. Arató. Szerk. Balogh Sándor Bp., 1981. 93–116.; Lukács Lajos: Magyar politikai emigráció, 1849–67. Bp., 1984. s.v.; és vö. 12. jegyzet.
29. Lady Langdale földbirtoka Titley községében (Herefordshire), a walesi határnál. Itt halt meg és lett eltemetve Mészáros Lázár 1859-ben. Vö. Rónay Jácint: Naplótörzsek. 8 köt. Pozsony, 1889. III. 21kk., 117k. (a továbbiakban: Rónay)
30. Később „Betty”-nek írja, amely alak helyes, ha keresztnévről van szó [=Elizabeth]. Ismeretlen személy, bár Linda levelezésében szerepel egy „Kate Batty”, aki Linda második házassága alkalmából régi barátságukra emlékeztet (Bod. MS Eng.lett.d.487, fos.86–9).
31. Poli édesanyja, Benkő Borbála, sz. Cserey. Rónay, II. kötet. 360–4. meséli, hogy 1857-ben Gál Sándor feleségét és anyósát, „özvegy Benkóné”-t Lady Langdale gondjaira bízta, aki megengedte nekik, hogy egyik házában lakjanak Londonban. Ott kereste őket fel Rónay, hogy találkozzék egy magát Petőfinék mondó emberrel, akiről azonban kiderült, hogy szélhámos és legjobb esetben csak „pénz- vagy hírköltő” volt.
32. Tóth József (1823–70), nemzedéke egyik legjobb színésze volt, aki 1857 folyamán tanulmányutat tett Angliába; felesége, Kovácsy Mária (1827–1918), szintén színésznő és fordító: vö. Rónay II. 364. 'Nagy fia': vicces megjegyzés, mivel fiuk Imre, a Nemzeti Színház jövőendő igazgatója, éppen hogy csak megszületett ugyanazon év októberében vagy novemberében. Pesti tartózkodásukról szóló rendőrelentéseket lásd: HHStA, Informationsbureau, 1858: BM 128.
33. Martha oder der Markt von Richmond, Flotow operája (1847, pesti ősbemutatója 1848)
34. Talán a tudós G[róf] Wass György (1814–79), aki 1849 után Amerikában élt és egy darabig mint kossuthista ügynök ténykedett, bár a segédkönyvek szerint csak 1858-ban vagy 1859-ben tért haza Magyarországra. Wassnak valóban voltak brit kapcsolatai, és leánya, Emma, aki 1863-ban Orczy Felixhez ment férjhez, azután rövidesen Londonban telepedett le; az ő leányuk a híres angol regényíró Emma („Baroness”) Orczy volt.
35. John Craufurd (1780–1867), skót földbirtokos, feleségül vette (1814) Sophia Marianna Churchillt (meghalt 1865); négy fiuk volt, Edward, Frederick, Robert, George Ponsonby, akik katonai és politikai pályára léptek, és két leányuk, Katherine (Kate) Horatia és Georgina (Nina). A család a jelek szerint már 1848 előtt is élt Olaszországban egy jó ideig, és mindannyian, de különösen az anya és leányai, lelkes és tevékeny részt vállaltak az olasz és egyéb nemzeti mozgalmak támogatásában. Vö. 43.jegyzet; Burke's Landed Gentry. London, 1894. I. 418.; Dizionario II. 773.
36. Al-Csernáton[y]: nagyközség, a szomszédos Fel-Csernáton[y]nyal együtt Kézdivásárhely mellett, Háromszékben. Főbb családai a Domokosék és Csehek voltak (vö. 40. jegyzet). Orbán, III. 97–100.

37. Benkő Lajos: vö. 11 sz. E rendőrijelentés szerint édesapja „könnyű életmódja” is hozzájárult a család lezüllett körülményeihez. A Benkő egy nagyszámú középnemes székely nemzetség volt, bizonytalan azonban, melyik ágáról van itt szó, valószínűleg a nagyajtairól, amelyhez tartozott a 18. századi történész, József. Poli édesapja nem sokára e levél megírása után hunyt el, valamikor március 25. (4. szám) és december 27. (12. szám) között. Rónay (vö. 31. jegyzet) utólag tévesen úgy emlékezett, mint-ha Benkő Borbála már az emigrációban is özvegy lett volna.
38. Esetleg az a Benkő Rudolf, aki 62 egyéb fogollyal együtt 1856. április 3-án szabadult. Berzeviczy II. 99.
39. James White (1809–83) jómódú kereskedő családból való a City of Londonban, amelynek egy ideig tanácsnoka (alderman) volt, kiemelkedő reformer és Gladstone-párti politikus, aki 1857–74 között egymást követően Plymouth és Brighton liberális parlamenti képviselőjeként szerepelt. Lásd Beaven, A.B. (összeáll.) *The Aldermen of the City of London*. 2 köt. London, 1908–13. I. 21., 313k., 322k. II. 145., 205. Felesége, Mary 1884-ben hunyt el. Linda testvéreiről nincsenek értesüléseim.
40. Csernátóni Cséh Lajos (1823–1901), aki feltehetően már 1848 előtt is ismerte Poli-xénát, hiszen Csernátón[y]ban honos magasrangú székely családból származott, a forradalom alatt Kossuth egyik titkára és radikális újságíró lett. Azután Londonban telepedett le és kenyerét mint a *New York Times* stb. tudósítója kereste, noha mint osztrák kém is közismertté vált: Vö. Jánossy I. 66k., 463., 827. II. 997–1002. 1867 után feltűnő karriert csinált mint satirikus baloldali író, angol nyelvből való fordítá-sai mellett.
41. Löwinger Károly Hamburgból települt át Londonba az 1850-es évek elején, ahol a Pulszky kör tagja lett. Kászonyi Dániel: Magyarhon négy korszaka. Bp. 1977. 289k., 297., 333. (a továbbiakban: Kászonyi) Az alábbi 9. számú levélből kiderül, hogy 1863-ban még Londonban tartózkodott.
42. Azaz Csernátony: vö. 40. jegyzet.
43. A Craufurd leányok: vö. 35. jegyzet. Nina (Georgina, 1828–1911), aki 1848 óta is-merte és nagyrabecsülte Mazzinit, eljegyezte magát helyettesével, Aurelio Saffival (vö. 26. jegyzet) 1852-ben és férjhez ment hozzá öt évvel később – állítólag mihielyt sikerült előteremteni a hozományt. *Dizionario* IV. 164k.; vö. Kászonyi 329.
44. Ez az állítás alig hozható összhangba a Bezirksvorsteher jelentéseivel, hogy Poli sem-milyen érintkezésben sem állt a külvilággal. Ha elfogták volna ezeket a leveleket, fel-tehetően jó pontokat akartak volna szerezni azáltal, hogy jelentik őket. Vö. fentebb, 4. o.
45. Vö. 16. számú irat.
46. Ezeket a személyeket, a szövegben rövidesen következő nagynénivel együtt, nem tudtam azonosítani.
47. Ismét Craufurdék, feltehetően beleértve a csecsemő Attilio Saffit, aki 1858 szeptem-berében született. Vö. Mazzini 145–147.
48. Utalás az első (és egyetlen) cikkre, amelyet Linda a Családi Kör számára írt (vö. 10. számú irat). Ezt a folyóiratot, amely a híres németországi Gartenlaubét vette minta-képül, 1860 őszétől (rövidesen megalapítása után) 1880-ban történt megszűnéséig, Szegfi Emilia sz. Kánya (1830–1905) szerkesztette, második férjének, Szegfi Mór-nak a segítségével. Szegfi Mór a 1850-es évek alatt már emigrációban élő újságíró volt Londonban, ahol nemcsak Polixénával, hanem Lindával is megismerkedhetett.
49. Telekit 1860 vége felé Szászországban elfogták és kiszolgáltatták Ausztriának. Ott a császár megengedte számára, hogy Magyarországra visszatérjen, azzal a feltétellel, hogy minden politikai tevékenységről lemond. Ellenzéki elbarátai azonban már a következő évben rábeszéltek Telekit arra, hogy elfogadjon egy országgyűlési mandá-tumot. A nyilvános szereplése és Ferenc Józsefnek tett esküje közötti feszültség annyira gyötörte őt, hogy az országgyűlés első ülése küszöbén öngyilkos lett. A pil-

- lanat hevében sokan, úgy mint Poli, halálát gaztettnek tulajdonították, a kormányra gyanakodva. Vö. Berzeviczy III. 240kk.
50. Július 6-án a lelkes országgyűlés megszavazta Deák első feliratát, amely újra leszögezte a magyar alkotmányos követeléseket.
 51. William Wolfe Capes (1834–1914) az oxfordi Queen's College-ban tanult; ott tanított 1856–70 között, majd a Hertford College-hoz került mint az egyetem ókori történet tanára. Emellett Capes egyházi karriert is befutott, és élete végén a herefordi székesegyház egyik kanonoka volt.
 52. „Miss White who was in Italy”: Jessie White (1832–1906), egy vitorlaszállító leánya Gosportból (Dél-Angliában, Portsmouth-al szemben), aki 1854-ben találkozott Garibaldival és rövidesen azután Olaszországba került mint újságíró. Miután ott 1857-ben egy kisebb összeesküvésbe belekeveredett és átmenetileg bebörtönözték, az Egyesült Államokba utazott az olasz ügy érdekében, férjével, Alberto Marioval együtt, akivel Portsmouthban 1857 végén házasodott össze. Marioék később csatlakoztak Garibaldihoz és a Risorgimento kiemelkedő személyiségei lettek. Dizionario III. 500k.
 53. Ezeket a személyeket nem tudjuk azonosítani, de ez az adat tanúskodik a brit utazási kedv újjáéledéséről Magyarország irányában, mihelyt a politikai feszültség enyhült.
 54. Furcsa módon Polixéna hangulatjavulása egybeesett azzal, hogy a magyar alkotmányos törekvések belátható időn belül hajótörést szenvedtek az országgyűlés 22. augusztusi kényszerű berekesztését követően.
 55. A második nagy londoni nemzetközi kiállítást 1862-ben rendezték, tizenegy évvel az első után.
 56. Linda leánya, Costanza 1863 januárjában született, és említi Mazzini egyik levelében: Mazzini 292. (az ottani szerkesztői szövegmagyarázat dacára). Costanza Mazzini 1886-ban ment férjhez William S. Hulton-hoz, és 1937-ben vagy akkortájt halt meg.
 57. Ennek az állításnak a valóságára és valótlanságára lásd legújabbban: Deák Ágnes: Két ismeretlen Kossuth-dokumentum. Holmi, 1994. 832–48.
 58. Kiss Mihály és Karády Ignác (összeáll.): Francia-magyar és magyar-francia zsebszótár. 2 köt. Pest, 1844–48. újból kiadva 1852.; Kiss állította össze a francia-magyar részt. Különös módon Linda nem tesz említést semmilyen magyar nyelvtankönyvről, bár kettő is megjelent gyors egymásutánban a korai 1850-es években londoni emigránsoktól (vö. Czigány 134k.) – hacsak „szógyűjteménye” alatt nem értendő a szókészlet és rövid szövegek, amelyeket ezeknek egyike tartalmaz.
 59. Semmi jelét nem találtuk, hogy erre sor került volna.
 60. Johann Franz, Freiherr Kempen von Fichtenstamm (1793–1863), altábornagy, 1849-től zsoldárfőkapitány, 1852-től rendőrfőnök, majd visszavonult 1859-ben.
 61. Heinrich von Lebzeltern (1810–??), született Karánsebesen, morvaországi hivatalnok, 1854 februárjától az erdélyi helytartóság alelnöke: Wurzbach, C. von: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. 60 köt. Wien, 1856–91. s.v.
 62. Ezekre a családokra lásd Orbán, III. 42. (Daczó), 160. (Szentkereszti).
 63. Mellékelve van két orvosi vélemény, az egyik attól a dr Ham[m]erer-től, akiről említés történik a 17. számú iratban.
 64. A Cseréy család, úgy mint a Benkők, a háromszéki Nagy-Ajtáról származott: vö. Orbán, III. 13. Ismét csak nem állnak rendelkezésemre részletesebb genealógiai adatok. Cseréy Ignác (sz. 1803 körül) hivatásos katona volt, aki a honvédségben alezredes lett, majd hét évig börtönben ült. Szinnyei s.v.
 65. Prinz Felix Liechtenstein (1807–85), tábornok, Erdély kormányzója 1858–61, később hadseregpáncsnok Magyarországon: vö. Wurzbach s.v.; Berzeviczy II. 126.

66. A Szentkeresztiekre és Daczóakra lásd: 62. jegyzet. Nem minden családtag tartozott az osztrákpártiak közé: pl. Daczó Zsigmond, aki 1849-ben elesett Segesvárnál Bem személyének védelme közben. Orbán. III. 42.; Nagy, Iván: Magyar családok. III. 219., 221. (a továbbiakban: Nagy) A Gidófalvi család számos tagja élt Sepsiszentgyörgy környékén. Orbán III. 48. A nőtlen gr. Kálnoky Imre egyike volt János tábornok (meghalt 1832-ben) fiainak: Nagy V. 50., 54. Rauber Károly egy Erdélybe áttelepült osztrák család tagja volt, akinek több fia katonáskodott ekkortájt.
67. Joseph Prot[t]mann, rendőrfőbiztos Pest-Budán 1850 januárjától 1860 szeptemberéig: Berzeviczy I. 173k., 202f., 223., 237., 267., 304.; II. 107., 414.; III. 36., 57., 117.
68. Adolf Freiherr von Thierry (1802–67), diplomata, 1859 októberétől – 1860 októberéig osztrák rendőrminiszter. Vö. Wurzbach XLIV. 228–30.
69. Még 1859 májusában, az előző dicsérő jelentések ellenére, Poli és édesanyja szerepelnek mint „komolyabban gyanúsak” (a „höherer Grad der Bedenklichkeit” rubrika alatt) egy erdélyi rendőrségi listán: Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Oberste Polizei Behörde, Präs. I, 1859: 2683.
70. Albrecht főherceg (1817–95), altábornagy 1843, hadparancsnok 1845, Magyarországi polgári és katonai kormányzója, 1851–60, később tábornagy.